

PRIGIMTINĖS KULTŪROS SEMINARAS UŽUTRAKYJE

Lietuvoje greta etninės kultūros termino imama vartoti *prigimtinės kultūros* sąvoka, įvardijanti paveldėtąją, šimtmečius toje pačioje vietoje gyvavusią kultūrą ir jos istorines bei šiuolaikinės transformacijas. Šia sąvoka bandoma sujungti atskiras tautos kultūros dalis, pasireiškiančias skirtingose erdvėse ir dimensijose: kaime ir mieste, laiko nugludintuose tautosakos tekstuose ir originaliuose literatūros kūriniuose, laukų ir miškų apsuptyje gyvenančio žmogaus žvilgsnyje ir šiuolaikinėje fotografijoje ir t. t.

Šios temos jau antrus metus gvildenamos Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rengiamame seminare, skirtame prigimtinės kultūros problematikai. 2011 metų vasarą Rumšiškėse svarstyta pati prigimtinės kultūros paradigma, o šių metų kovo mėnesio pirmosiomis dienomis Užutrakio dvaro sodyboje vykęs seminaras „Vietos ir žmonės“ buvo skirtas pamatinei vietų suvokimo ir buvimo erdvėse temai, nes prigimtinė kultūra randasi ir gyvuoja vietose ir iš principo yra „vietinė“ kultūra.

Kaip lietuvis supranta savo namų erdvę? Kam suteikia reikšmę ir vertę? Kaip apibūdina vietas, kuriose gera? – klausė šių eilučių autorė pranešime „Savos vietos“. Lietuvių prigimtinėje kultūroje vieta traktuojama ir kaip objektas (dažnai įgyjantis subjektyvių gyvos būtybės bruožų), ir kaip erdvė, ir kaip struktūra (savitas daiktų ir

erdvių sudėstymas). Nerašytus kultūros modelius atitinkančios vietos tampa „vietomis, kuriose ramu“; – būtent *ramiōs vietos* sąvoka yra originalus lietuviškas žmogui gyventi tinkamos vietos (gražios, linksmos, šiltos, patogios ir pan.) apibūdinimas.

Viktorijos Daujotytės pranešimas „Įsibuvimas: žvilgsnis, daiktas, žodis“ kreipia vietų sampratą įsibuvimo linkme. Viena iš pagrindinių lietuvių kalbos žodžio *būti* reikšmių ir yra „turėti vietą“ – *kur nors* stovėti, sėdėti, gulėti. „O kad būtum savo vietoje, reikia, kad viskas, kas su tavim kaip nors susiję, taip pat būtų savo vietose. Kad žvilgsnis paliestų medį, paukščio inkilą, taką, žemės įdubą ar pakilumą. Tavo vieta yra ir kitų vieta. Būti savo vietoje galima ne tik su kitais, bet ir per kitų ar dėl kitų buvimo.“ Pasak V. Daujotytės, vietos geidimas – vienas iš įdomiųjų mūsų tautos kultūros dalykų.

Vykintas Vaitkevičius pranešime „Kraštovaizdžio skaitymas“ atskleidė kraštovaizdžio gramatiką, reikalingą žemės kalba parašytam tekstui suprasti. Jo žodžiais, „kraštovaizdis – tai knyga, kuriai skaityti reikia mokėti tam tikrą kalbą, turėti tam tikrą rašto sistemą“. Atskirų elementų regėjimas visumos kontekste leidžia atpažinti kraštovaizdžio kompleksus, o norint pamatyti visumą ar ypatingą rakursą, svarbu pasirinkti tinkamą stebėjimo perspektyvą, jausti objektų mastelio santykį ir kt.

Donatas Brandišauskas pranešime apie evenkų ir oročenų bendruomenių aplinkos suvokimą pabrėžė, kad kraštovaizdis – tai

Seminaro dalyviai prie Užutrakio dvaro
Aistės Andriušytės nuotrauka, 2012

aplinka, į kurią žmogus integruojasi ir materialiais, ir dvasiniais aspektais. Nors evenkų ir oročėnų tradicinis gyvenimo būdas susijęs su nuolatiniu judėjimu ir sezoniniu kilnojimusi, tačiau tai ne tik nepanaikina vietos veiksnio svarbos, bet priešingai – vietos suvokimas ir bendravimas su aplinka tampa kertiniu kultūros elementu. Oročėnų gyvenimo būdas susijęs su judėjimu: kol judi, tol turi galią. O judėjimas, be jokios abejonės, susijęs su vietomis, gebėjimu bendrauti su aplinka ir skaityti jos ženklus.

Lina Sokolovaitė pranešime „Trakų lokalinės kultūros polifoniškumas: subjektyvus ir bendruomeninis vietų patyrimas“ siekė nauju aspektu atverti Trakus – parodyti šį svarbų istorinį miestą kaip socio-kultūrinę aplinką su joje gyvenančia „polifonine bendruomene“ (karaimų, lenkų, lietuvių, baltarusių, rusų). „Vietos žmogaus širdis yra ten, kur yra bendraujama su aplinka ir kitais žmonėmis“, – teigia L. Sokolovaitė. Jos manymu, palyginus žmogaus iš išorės ir vietinio žmogaus įvaizdį apie Trakus, aiškiai matyti, kaip skiriasi samprata apie šią vietą. „Tiek vieniems, tiek

kitiems Trakai yra tapatybės dalis. Tačiau viešumoje deklaruojama tik toji tapatybė, kuri yra dirbtinė ir labiau atspindinti turizmo bei nacionalinės politikos interesus.“

Apie vietinį žmogų kalbėjo ir Jūratė Šlekonytė, pristaciusi Alenkos Augulienės iš Gervėčių lietuviškos salos Baltarusijoje gyvenimo naratyvą. Ji atskleidė, kaip atrodo uždaroje kaimo aplinkoje gyvenančio žmogaus diena – rytinė namų ruoša, ugnies įkūrimas ją peržegnojant ranka, meldimasis namie prie šventosios kertės, kreipimasis į Dievą kiekvieną kart kur nors išeinant iš namų ir t. t.

Nepaprastai svarbus vietos tapatybės aspektas buvo nagrinėjamas sociolingvistės Meilutės Ramonienės pranešime, skirtame ypatingam lokalinio identiteto komponentui – tarmei. Pasak M. Ramonienės, tarmės iš tiesų yra vietinės kalbos, o tai, ką vadiname *kalba*, yra „tarmė, kuriai pasisiekė“, tai yra politinį statusą įgijusi tarmė, turinti „armiją ir laivyną“ (galios priemonės). Dėl susiklosčiusios kalbos ir tarmių politikos tarmės, kad ir kokios turtingos ir gražios jos būtų, šiandien prarado vertę ir statusą.

M. Ramonienės teigimu, šiandien tarmiškai kalba turbūt jau paskutinė karta – per vieną kartą Lietuva praras savo tarmes.

Prigimtinės kultūros seminaras vyko restauruotoje Užutrakio dvaro sodyboje, kur seminaro dalyvius maloniai priėmė Trakų istorinio nacionalinio parko direkcija. Platesnė seminaro apžvalga paskelbta šių metų *Kultūros barų* žurnalo penktajame numeryje, o pranešimų vaizdo medžiaga – www.aruodai.lt.

Daiva Vaitkevičienė

PROFESORIAUS NORBERTO VĖLIAUS SKAITYMAI

Ankstyvą pavasarį, kovo 22–23 d., Lietuvos literatūros ir tautosakos institute (toliau – LLTI) įvyko penktoji, jau tradicine tapusi mokslinė konferencija, skirta garsaus lietuvių mitologijos ir religijos tyrinėtojo profesoriaus Norberto Vėliaus atminimui. Konferencijos tema – „Žemės ir jos galių samprata baltų mitopoetinėje pasaulėžiūroje“; tad neatsitiktinai ji surengta beveik tuo pat laiku, kai minima Pasaulinė Žemės diena (kovo 20 d.).

Pirmasis pranešimą „Chtoninis ir agrarinis pradas baltų-slavų kiemų lankymo apeigų kontekste“ skaitė svečias iš Krokuvos Gustavas Juzala (LMA Archeologijos ir etnologijos institutas). Mokslininkas aptarė su kalendorinėmis šventėmis susijusią kiemų lankymo tradiciją ir lankant namus dainuojamas dainas, kurias slavų folkloristai vadina *kalėdojimo dainomis*. Pranešėjo duomenimis, panašios dainos buvo dainuojamos ir per rugiapjūtės pabaigtuves.

Lietuvos edukologijos universiteto profesorius Libertas Klimka klausytojus pakvietė pakelti akis nuo žemės ir pažvelgti

į dangų. Jo pranešime „Žemdirbiški įvaizdžiai žvaigždėtame skliaute“ buvo kalbama apie tai, jog dangaus kūnų pavadinimuose užkoduota sena kultūrinė žmonijos atmintis, ieškoma sąsajų tarp atliekamų žemės darbų ciklo ir dangaus kūnų. Daugiau dėmesio buvo skirta lietuvių tautosakoje dažnai minimam Sietynui, kurio stebėjimai padėdavo žemdirbiams nustatyti rugių auginimo ciklą.

Radvilės Racėnaitės (LLTI) pranešime „Pasakojantis pasaulis: natūralaus ir kultūrinio kraštovaizdžio mitologizavimo strategijos sakmėse“ žemė suprantama kaip specifinė erdvė ir konkreti vieta, kuriai žmogus suteikia tam tikras reikšmes. Mokslininkė aiškino, kaip lietuvių sakmėse abstrakti erdvė tampa žmogui reikšminga vieta.

Nijolė Laurinkienė (LLTI) pranešime „Rugiapjūtės pabaigtuvių jėvaras: apeigos prasmė“ pasakojo apie ritualinius veiksmus, kurie buvo atliekami su paskutiniu nenukirstu surišamu rugių pluoštelium, vadinamu *jievaru*, *jovaru*, *barzda*, *niuka*, *nuobaigomis*. Buvo tikima, kad tie veiksmai lems gerą kitų metų javų derlių. Tyrėjos manymu, su jievaru susiję veiksmai laikytini aukojimo ritualu. Atkreipiamas dėmesys, kad analogiškus papročius turėjo ir latviai, rytų slavai, vokiečiai.

Rugiapjūtės apeigų temą, pasiremdama 2011 m. pietų, rytų ir vakarų Lietuvos regionuose surengtų ekspedicijų medžiaga, tęsė Rita Balkutė, dirbanti Lietuvos liaudies kultūros centre. Jos pranešimas – apie pirmojo rugių pėdo rišimą, jievaro darymą, vainiko šeimnininkui pynimą. Visa tai buvo galima pamatyti Onuškyje (Trakų r.) filmuotoje medžiagoje, taip pat salę gražiai papuošusiose pranešėjos darytose nuotraukose.

Dar vieną šiai tematikai skirtą pranešimą – „Archajiniai elementai lietuviškuose

rugiapjūtės papročiuose“ – skaitė Elvyra Usačiovaitė iš Lietuvos kultūros tyrimų instituto. Jame taip pat daugiausia dėmesio skirta pirmam ir paskutiniam pėdai, pabaigtuvių vainikui ir jo atmainai: rugių juostai, šluotelei. Prelegentė pirmojo ir paskutiniojo pėdo rišimą sieja su maginiu surišimo veiksmu ir mazgo simbolika. Jos pranešime aptartas ir duonos gabalėlio užkasimo rugių lauke kaip aukojimo ritualas.

Popietinę konferencijos dalį pradėjo Jūratė Šlekonytė (LLTI), pranešime „Žiburinis – nesąžiningo matininko vėlė: keletas pomirtinio atpildo liaudiškosios sampratos aspektų“, gvildenusi tarpukario Lietuvoje vykdytos žemės reformos ir su ja susijusius žemės perskirstymo darbus atlikusių matininkų temą. Pranešėja susitelkė į mitologines sakmes, pasakojančias apie naktimis pasirodančias paslaptingas būtybes – žiburinius, kurie, kaip tikėta, yra po mirties ramybės nerandančių ir bergždžiai mėginančių atitaisyti gyvenant žmonėms padarytas skriaudas matininkų vėlės.

Dainius Razauskas (LLTI) klausytojams pateikė daugeliui tautų, taip pat ir lietuviams žinomą požiūrį į pasaulį kaip į sapną. Pranešime „*Pasaulio sapnas*: mistinės kosmogonijos užuominos lietuvių tautosakoje“, pateikdamas kosmogoninių sakmių, pasakojančių, kad žemė atsirado velniui panorus paskandinti miegantį Dievą, prelegentas parodė, kaip šios saktės primena gerai žinomą pasaulio kaip Dievo sapno sampratą, taip pat kalbėjo apie kosmogoninę miglą; sapnas prilyginamas miglai, kuri yra miego įvaizdis.

Ne pirmą kartą „Skaitymuose“ dalyvauja literatas Eugenijus Žmuida (LLTI). Mokslininką domina mitologijos, folkloro ryšys su literatūra. Pranešime „Žemės mitema Vinco Mykoliaičio-Putino poezijoje“ analizuojamas poeto ir žemės santykis. Žemė V. Mykoliaičio-Putino kūryboje iš-

kyla kaip motina ir kaip mylimoji, gyvybės davėja ir meilės bei kūrybos šaltinis. Vėlyvojoje jo lyrikoje žemė nebepoetizuoja, ma, atsiranda artėjančios mirties nuojauta, kapo motyvas.

Paskutinis pirmosios konferencijos dienos pranešimas „Žemės mitikos bruožai“. Jo autorius – Ignas Narbutas, dirbantis Nacionaliniame M. K. Čiurlionio muziejuje. Pranešimas skirtas tradicinės lietuvių pasaulėžiūros žemės mitikai kosmogoniniuose tekstuose; ji lyginama su kaimo bendruomenės tikėjimuose ir papročiuose išlaikyta tradicija. Pasitelkiant tikėjimus, papročius ir kosmogoninius tekstus, atskleidžiamas mitinės žemės ryšys su pirminiu maginiu augimo reiškiniu, šitaip mėginant suprasti suasmenintos Žemės-Motinos įvaizdį.

Antroji konferencijos diena prasidėjo profesorės Bronislavos Kerbelytės pranešimu „Žemė – žmonių poelgių vertintoja“, kuriame apžvelgiama, kaip tautosakos kūrinuose žemė reaguoja į žmonių poelgius. Kaip rodo keiksmas (*Kad tu prasmegtum!*) bei moralę apibūdinantys posakiai (*Kaip tave šventa žemė nešioja!*), lietuviai tikėjo, jog žemė galinti nubausti nusikaltėlį. Tai atsispindi ir padavimuose – prasmenga žiaurių ponų dvarai, žemė nepriima mirusio nedorėlio kūno, lietuvių ir kitų tautų pasakose sesuo, norėdama išvengti neleisčių vedybų su broliu, prašo žemės, kad ją nugramzdintų.

Daiva Račiūnaitė-Vyčinenė iš Lietuvos muzikos ir teatro akademijos į botago simboliką ir jo funkcijas papročiuose pažvelgė muzikologės akimis. Pranešime „Žemės / gamtos budinimas botago kirčiu: veiksmo ir garso magija“ ji išskiria kelis svarbius botago mitinę prasmę atskleidžiančius aspektus: veiksmą, skleidžiamą garsą ir pačios realijos formą. Pranešėja pastebėjo, jog botago pliauškinimas yra kalendorinių švenčių ir ves-

tuvių apeigų atributas, maginė priemonė gyvybingumui, derlingumui, vaisingumui skatinti. Mitinėje plotmėje botagas siejamas su žaibo plykstelėjimu ir yra vienas iš griausmo dievo atributų.

„*Nuliūdo kaip žemę pardavęs: žemė lietuvių patarlėse ir priežodžiuose*“ – tai Giedrės Bufienės (LLTI) pranešimas, kuriame apžvelgiamos lietuvių patarlės ir priežodžiai apie žemę. Prelegentė išskiria kelias tokių patarlių ir priežodžių grupes: filosofinio pobūdžio patarlėse kosmologinis žemės vaizdinys gretinamas su dangumi, saule; mitinį Žemės motinos įvaizdį atspindinčiose patarlėse išreiškiamas žemės gerbimo kultas; pragmatinio pobūdžio patarlėse nusakoma, kaip negalima ar kaip reikia elgtis su žeme; vertybinį žemės aspektą reprezentuojančiuose posakiuose žemė reiškia konkrečias ribas turintį privatų sklypą ar lauką; su mirties tema susijusiose patarlėse ir priežodžiuose žemė – tai kapo duobė; kalendorinėse patarlėse žemė apibūdinama metaforomis.

LLTI doktorantas Rolandas Petkevičius pranešime „Aukojimas augalams: adresato ir veiksmo analizė“ aptarė augalų vaidmenį aukojimo apeigose, pagrindines hipotezes, aiškinančias tradicinio gydymo veiksmų logiką, struktūrą, pažvelgė į mitines lietuvių tradicinės medicinos reikšmes.

Vytauto Didžiojo universiteto magistranto Martyno Vingrio pranešime buvo kalbama, kaip lietuvių etiologinėse sakmėse aiškinama nepaprasta tabako kilmė. Pasak liaudies, šis augalas išaugęs ant visuomenės nustatytų moralės normų nesilaikiusio žmogaus kapo arba tiesiog iš mirusio nusidėjėlio kūno. Prelegentas gretino lietuvių ir slavų sentikių šios tematikos etiologines sakmes.

Penktuosius „Profesoriaus Norberto Vėliaus skaitymus“ užbaigė Vida Šatkauskienė (Lietuvos liaudies kultūros centras),

pristačiusi filmą „Žemynėle žiedkėlėle“, atspindintį Lietuvos tūkstantmečio dainų šventės „Amžių sutartinė“ Folkloro dienos įvykius. Filmas konferencijos klausytojams padėjo dar geriau pajusti, jog žemė išties yra viena svarbiausių mūsų tautos vertybių, o pagrindiniais Folkloro dienos akcentais tapę inscenuoti vaizdai – Žemės atminties budinimas ant Gedimino kalno ir Žemės Lietuvos supylimas Katedros aikštėje – atskleidė mūsų žemės šventumą.

Rasa Kašėtienė

DVIEJŲ TAUTŲ SUSIKALBĖJIMUI ATNAUJINTI

Kovo 30 dieną LLTI įvyko tarptautinė mokslinė konferencija „Dvi tautos, aštuoni regionai: baltiška, tautinė, regioninė savimonė literatūroje ir kultūroje“, turėjusi burti Lietuvos, Latvijos, kitų šalių baltistus ir baltistinių aspiracijų turinčius tyrėjus bendroms kryptingoms baltiško, nacionalinio, etninio ir lokalaus tapatumo apraiškų abiejose baltų literatūrose ir kultūrose studijoms.

Konferencijos pranešimai buvo skaitomi dviejose sekcijose: Literatūros ir kultūros bei Kultūros, istorijos ir kalbos. Pastaroji vyko Tautosakos archyvo skaitykloje, joje skaityti pranešimai daug kuo siejosi su tautosakos paveldu.

Davis Pumpurinis, Latvijos okupacijos muziejaus darbuotojas, pranešime „Lietuva Latvijos laikraščių politinėse karikatūrose 1918–1934 m.“ pateikė labai vaizdingą praėjusio amžiaus pirmųjų dešimtmečių komiksų bei karikatūrų apžvalgą. Daugelis siužetų piešiniuose atspindi ano meto politines realijas per tautosakinę sampratą: patarlių, anekdotų, pasakų užuominas. Buvo įdomu žiūrėti ir, anot sekcijos daly-

vių replikų, mėginti suvokti, „kaip jie mus supranta“.

Aušra Žičkienė pranešime „Kur dainos vieta“ teigė, jog daina ir dainavimas lietuviams buvo ir tebėra viena iš svarbių tapatybės dedamųjų, suvaidinusi anaip tol ne menkiausią vaidmenį nacionalinės savimonės brendimo laikais. Buvo keliamas klausimas, ar šiandien tauta, regionas, bendruomenė ir vietovė tebėra terpė, gimdanti dainą. Kaip kinta dainos fenomenas, veikiamas bendrųjų kultūros globalizacijos tendencijų? Kur link slenkasi dainos vieta, kai į ją gilinamasi ne kaip į meno kūrinį, bet kaip į etnologijos ir antropologijos objektą – gyvą, nuolat kuriamą ir skambėjimų rate besisukantį reiškinį, žmogaus, palaikančio glaudžius kultūrinius ryšius su aplinka, veiklos sritį?

Šiuolaikinė savaiminė daina – tiesioginė senosios tradicinės žemdirbiškosios kultūros dainos palikuonė, nes dar tebėra žodinės kultūros dalis ir kuriama tuo pačiu senuoju principu – naudojant kultūrinės aplinkos išteklius, dėlįojant stereotipinės raiškos teksto ir muzikos fragmentus. Kogero, būtų galima teigti, kad ne vieta gimdo dainą, bet daina palaiko ir netgi kuria savo vietą.

Gražinos Kadžytės pranešimo „Dvi valstybės – viena atmintis: galimi sėlių paveldo ženklai tautosakoje ir literatūroje“ tikslas buvo iš LLTI tautosakos rankraštyne ir regioninėse saugyklose sukaupų rytų Aukštaitijos tautosakos tekstų, tradicinio kalendoriaus atkuriamų paprotinių akcentų šiuolaikiniuose folkloro renginiuose, literatūrinėje kūryboje išskirti nuorodų, užuominų, galimai padedančių išvelgti sėlių paveldo atspindžius senolių ir mūsų pačių savimonėje. Pasižvalgydami atidžiau po rytinės Lietuvos ir Latvijos palankios kaimynystės arealą, atpažindami muzikinio ir sakinio folkloro analogijas, galė-

tume kalbėti apie tam tikras numanomo sėlių paveldo refleksijas nūdienos etninės kultūros realijose.

Dalia Kiseliūnaitė pranešime „Rašytinės kalbos kūrimas kaip kuršininkų etninės savimonės išraiška“ priminė kuršininkų kalbą, kuri užima ypatingą vietą baltų kalbų kontekste. Kai Kuržemės kalbos sluoksnius buvo uždengtas naujesniais – lietuvišku ir vokišku – kuršininkų kalba liko šeimos bei žvejų kalba. XVI–XVIII a. Bažnyčios kalba buvo lietuvių, vėliau – vokiečių. Kuršeniškiai savo kalbos rašto nesukūrė, tačiau bandymo užrašyti tą kalbą būta ne vieno. Ypač vertingi yra pačių kuršininkų parašyti kalbos paminklai. Šios grupės tekstų vertė mokslui matuojama kiek kitokiais kriterijais negu mokslininkų iššifruoti įrašai ar užrašyti tautosakos kūriniai. Mėginimas kurti savo rašomąją kalbą rodo, kad kuršininkai suvokė savo etninę tapatybę, skyrė save nuo kitų Rytprūsių etninių grupių pagal kalbą, suprato esantys paskutiniai šios kalbos atstovai ir sąmoningai siekė ją įamžinti. Iš visų pranešime pateiktų pavyzdžių vertingiausias yra Hetos Deckait (*Heta Dezkeit*) rankraštis. Kadangi autorė rankraščius pateikė dviem kalbomis, buvo matyti, kad vokiškas variantas yra kuršiškojo atpasakojimas taisyklinga dabartine vokiečių kalba. Todėl gimtąja kalba parašytas tekstas laikytinas autentišku to meto nidiškių kalbos pavyzdžiu. Ypač akivaizdus šių šaltinių sintaksės skirtumas: H. Deckait kuršininkų kalbos tekste vyrauja natūralios baltiškos konstrukcijos, baltams įprasta žodžių tvarka; sudėtingiau autorei buvo sudaryti įvairaus tipo sudėtinius sakinius, kuriuose išryškėja vokiškos gramatikos įtaka. Tekstas įdomus ne tik kalbininkams, bet ir etnokultūros paveldo tyrėjams, nes jame pateikiami etnografiniai buities aprašai ir tautosakos tekstai.

Rėzeknės (Latvija) kolegijos dėstytojas Ivaras Magazeinis pranešime „Lokalaus identiteto atspindžiai Rėzeknės rajono Feimanių gyvenvietės kalboje ir vietovardžiuose“, be kita ko, pristatė ir savo kraštotylinį darbą – knygą „Feimanių bendruomenės pasakos“ (*Feimaņu draudzes pasakas*), kurią vėliau padovanojo LLTI Tautosakos archyvo skyriui.

Dainora Batavičienė, nagrinėjusi leksines ir darybines tarmybes šiuolaikinėje žemaitiškoje kūryboje, patvirtino tarmės gyvybingumą ir šiuolaikinių autorių kuriamą prozą ir poeziją prilygino tautosakinei kūrybai, besiskleidžiančiai dabar jau naujomis aplinkybėmis.

Auksė Noreikaitė, bandžiusi apčiuopti Lietuvos latvių savimonės raiškas, priėjo prie išvados, jog per bendruomenės sueigas, tikslinius renginius bandomas įtvirtinti latviškasis kalbos ir etnokultūros paveldas dažniau yra balansavimas tarp tautinės ir baltiškos savimonės.

Diskusijose ne kartą nuskambėjo mintis, jog dviejų likusių gyvų baltų tautų susikalbėjimui ir tarpusavio supratimui palaikyti būtina nuolatos dalytis mokslo ir kraštotyros informacija, mėginti suprasti ir aptarti kiekvieną reiškinį iš įvairių požiūrių pozicijų, todėl tokias konferencijas tikslinga būtų daryti tęstines, kasmetines.

Gražina Kadžytė

AUKSO PAUKŠTĖ ŠIMTMEČIŲ BALSAS

Šių metų kovo 31 dieną Vilniaus universiteto teatro salėje buvęs Lietuvos mokslų akademijos ansamblis „Dijūta“, kuriam vadovauja mūsų kolegė Rūta Žarskienė, pripažintas 2011 metais geriausiu Lietuvos folkloro kolektyvu ir apdovanotas presti-

žiniu „Aukso paukštės“ apdovanojimu, pažymint svarų ansamblio indėlį į lietuvių folkloro puoselėjimą ir sklaidą.

„Šiaurės rytų Lietuvos pakrastyje yra kalnas, vadinamas Dijūta. Jis, nedidelis, bet gražus, minimas vienoje sutartinių: „Dijūta, kolnali, Dijūta, beržėli“. Tokiu „kalneliu“, puoselėjant ir propaguojant folklorą, norėtų būti Lietuvos mokslų akademijos ansamblis, kuris nuo 1989 metų vadinasi „Dijūta“ – taip savo vardą ir jo pasirinkimo aplinkybes aiškino patys ansambliųčiai, prisistatydami įvairiose Lietuvos ir pasaulio scenose.

Kolektyvo gimimo diena – 1979 metų vasario antroji. Tuomet, laiminami LMA prezidento akademiko Juozo Matulio, susibūrė grupė entuziastų iš įvairių Lietuvos mokslų akademijos institutų – fizikai, matematikai, chemikai, biologai, istorikai, lituanistai. Pirmoji ansamblio vadovė – Aldona Ragevičienė. 1987–1998 metais ansambliai vadovavo taip pat Lietuvių literatūros ir tautosakos institute dirbanti etnomuzikologė Aušra Žičkienė, drauge su ja nuo 1992 metų instrumentinę grupę ugdė R. Žarskienė, dalyvavo tautosakininkai Bronė Stundžienė ir Povilas Kriškėnas. Bėgant laikui, keitėsi vadovai ir dalyviai, tačiau liko gera meilės tautosakai dvasia.

Vilniaus folkloro ansamblis „Dijūta“ (nuo 2009 m. nebeprisiklausančias Lietuvos mokslų akademijai ir įkūręs asociaciją „Dijūta“) iki šiol puošiasi dailininkės Dvilės Daukniienės 1984 metais sukurtais sceniniais kostiumais – tokiais, kokie dėvėti įvairių Lietuvos regionų valstiečių XIX a. pabaigoje per šventes.

„Dijūtos“ repertuare – dainos, šokiai, žaidimai, instrumentinė muzika, papročiai (vestuvių, kalendorinių švenčių, darbo), ansamblis programas pajavairina pasakomis, sakmėmis, anekdotais, patarlėmis.

Yra puikiai tarmiškai kalbančių dalyvių. Jie padeda sukurti atitinkamą koncertų nuotaidą, atskleisti krašto regioninius savitumus. Grojama įvairiais senaisiais tradiciniais liaudies meistrų pagamintais instrumentais: skudučiais, ragais, daudytėmis, lamzdeliais, birbynėmis, ožragiu, kanklėmis. Instrumentinė kapela atkurta tokia, kokia nuo XIX a. iki pat XX a. pradžios buvo įprasta šventėse ir didesniuose pasilinksminimuose: smuikas, basedlė, bandonija, Peterburgo armonika, klarnetas, būgnas. Ansambelis sėkmingai propaguoja visos Lietuvos folklorą, nes yra arčiausiai pačios didžiausios ir seniausios lietuvių tautosakos saugyklos – Lietuvių tautosakos rankraštyno. Etnomuzikologė, Tautosakos archyvo skyriaus vadovė dr. R. Žarskienė iš gausių rankraštyno ir fonotekos fondų atrenka įdomiausius, savičiausius folkloro kūrinius.

Šiomet ansambelis parengė įspūdingą programą, kurioje gyvai suskambo daugiau negu prieš šimtą metų baltų ir slavų kultūrų tyrinėtojo, Sankt Peterburgo universiteto docento ir Lietuvių mokslo draugijos nario Eduardo Volterio bene pirmuoju garso įrašymo aparatu – fonografu – vaško voleliuose įrašyta lietuvių liaudies muzika. Mokslininkui talkino jo studentai, vėliau tapę žymiais žmonėmis: pirmasis 1918 metais atsikūrusios Lietuvos ministras pirmininkas Augustinas Voldemaras, kalbininkas Kazimieras Būga, rašytojas Vincas Krėvė-Mickevičius. Šie įrašai saugoti Vokietijoje, Berlyno fonogramų archyve. Kad jie grįžo į Lietuvą, turime būti dėkingi dr. Austei Nakienei, to paties skyriaus vyresniajai mokslo darbuotojai, kuri kartu su R. Žarskiene pernai parengė knygėlę su kompaktine plokštele *Eduardo Volterio Lietuvoje įrašyti voleliai (1908–1909), saugomi Berlyno fonogramų archyve*.

Naujoji „Dijūtos“ programa susilaukė labai didelio Vilniaus folkloristų ir folkloro gerbėjų pritarimo bei pagyrų. Žiūrovai, aptardami įvykį, minėjo tai kaip atsivėrusį gyvojo vandens šaltinį, ilgai glūdėjusį po žeme. Naujais kūriniais papildytas koncertas, kuriame dalyvavo ir ansamblio draugai – puikiai liaudies dainas solo atliekanti A. Nakienė ir dūdmaišiu grojantis prof. dr. Rytis Ambrazevičius – dar kartą buvo parodytas tarptautinio folkloro festivalio „Skamba skamba kankliai“ metu, gegužės 25 dieną, Dailės akademijos gotikinėje salėje. Įdomu buvo klausytis ne tik senovinių, su burdono pritarimu atliekamų rytų aukštaičių, dzūkų ir suvalkiečių dainų, smuiko ir dūdmaišio dueto, bet ir senųjų garso įrašų tyrinėtojų A. Nakiensės ir R. Žarskienės mokslinių komentarų.

„Dijūta“ iškart gavo kvietimą dalyvauti ir Sūduvos folkloro festivalyje „Žalias ažuolėli“ Ožkabaliuose (Vilkaviškio r.). Birželio 10 dieną Jono Basanavičiaus tėviškėje susirinkusi gausi minia iš Sūduvos regiono ir Lenkijos Seinų krašto klausėsi ir žavėjosi ansamblio atliekamomis dainomis ir šokiais.

Programą numatoma pristatyti ir ruudenį Institute rengiamoje „Tautosakos savaitėje“.

Gražina Kadžytė

JAUNŲJŲ FOLKLORISTŲ KONFERENCIJA – PIRMAKART VILNIUJE

Šių metų balandžio 16–17 dienomis Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto erdves pripildė jaunų balsų klegėjimas keliomis kalbomis. Tąkart didelį būrį folklorą ir etninę kultūrą tiriančių mokslininkų iš dešimties šalių į Vilnių priviliojo pirmoji

per mūsų šalies nepriklausomybės laiko- tarpį vykusį tarptautinę jaunųjų folkloristų konferenciją, pavadinta „Teoriniai rėmai ir empiriniai tyrimai“ (*Theoretical Frames and Empirical Research*). Tiesa, patys renginio dalyviai ją vadino jaučiau – Vilniaus konferencija. Galbūt tai lėmė tas faktas, kad daugumą pranešėjų ir klausytojų jau siejo artima bičiulystė, todėl visi dalykiniai prieškonferenciniai susirašinėjimai kiek peržengė formalumų rėmus. Todėl ir mažiau pažįstami jaunieji mokslininkai nejučia buvo apgauti malonaus laukimo atvykti į Vilnių nuotaikos. Po renginio gauti atsiliepimai nudžiugino, nes visi dalyviai domėjosi, kada juos čia sukvies kita tarptautinė konferencija. Neatsitiktinai šios, pirmosios, konferencijos simboliu pasirinktas paukštuko motyvas: jis ne tik simbolizavo pavasarį ir visa ko pradžią, bet juo norėta ir paskatinti sugrįžti į Lietuvą.

Jaunųjų folkloristų konferencijos atidarymas.
Prof. Ū. Valkas ir L. Sokolovaitė
Jūratės Šlekonytės nuotrauka, 2012

Ši akademinį renginį Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas organizavo su Tartu universiteto Estų ir lyginamosios folkloristikos katedra. Pagal pirminį abiejų partnerių sumanymą tokias jauniesiems folkloristams skirtas konferencijas numatyta rengti kiekvieną pavasarį, pamečiui Tartu ir Vilniuje. Tokia tradicija iš tiesų būtų labai prasminga didinant Baltijos

šalių reikšmę folkloristikos raidai, o drauge – ir pažangios humanitarinės minties sklaidai. Tuo labiau kad tiek Estijos, tiek Lietuvos vadinamosios nacionalinės folkloro mokyklos, tyrimų principai ir interesai yra labai panašūs. Be to, šiais laikais akademinio bendravimo priemone tapus anglų kalbai, atsivėrė visos galimybės bendrauti, dalytis ir kartu dirbti dėl bendrų tikslų. Dėmesys jaunajam mokslininkui ir galimybių keistis mintimis ir tyrimų rezultatais tarptautinėje auditorijoje kūrimas yra išties reikšminga siekiamybė. Kadangi Estų ir lyginamosios folkloristikos katedra yra universiteto padalinys, jai tai – natūralus prioritetas. Vis dėlto negalima nepastebėti, kad pastaruoju metu katedroje labai daug dėmesio skiriama būtent tarptautinėms studijų programoms. Turtinga dalykinė biblioteka, paskaitos anglų kalba, puikūs dėstytojai kasmet į Tartu privilioja folkloro studentų iš įvairių pasaulio šalių. Džiugu, kad Lietuvių literatūros ir tautosakos institutui taip pat artima universitetinė dvasia, tad belieka viltis, jog abi šios institucijos ir toliau ras bendrų sąlyčio taškų ir įkvėpimo drauge organizuoti akademinis renginius savo mokslinį kelią pradantiems folkloro tyrėjams, o kasmetinės tarptautinės jaunųjų folkloristų konferencijos taps gražia tradicija, kuri kiekvieną pavasarį į Lietuvą ir Estiją sutrauks įvairių pasaulio šalių jaunosios kartos folkloro, etnologijos ir panašių mokslo sričių mokslininkus. Kitąmet jaunųjų folkloristų konferencijos rūpesčiai turėtų gulti ant Estijos kolegų pačių. O šiais metais gražus bei draugiškas estų gestas buvo jų bendras atvykimas nuomotu autobusu ir pagalba, sprendžiant praktinius bei finansinius renginio reikalus. Dėl to turėjome progą pasidžiaugti prelegentais iš tokių tolimų kraštų, kaip Jungtinės Amerikos Valstijos ar Indija. Drauge atsivežtas ir būrys

Jaunieji mokslininkai (iš kairės): R. Petkevičius (Lietuva), M. Arukaskas (Estija), P. Siim (Estija), Kh. Ranibala (Indija), M. Lyngdoh (Indija), K. Kivari (Estija), M. Metsvahi (Estija), C. F. Williams (Didžioji Britanija)

Linos Sokolovaitės nuotrauka, 2012

klausytojų (beje, lietuvių vis dėlto galėjo būti šiek tiek daugiau). Ispūdingos buvo ir lauktuvės – mokslinė literatūra, šauniai papildžiusi Instituto bibliotekos arodus.

Iš viso konferencijoje dalyvavo ir savo tyrimus dvidešimt keturiuose pranešimuose pristatė nemažas būrys jaunosios kartos folkloro ir etnologijos sričių mokslininkų iš Lietuvos, Latvijos, Baltarusijos, Rusijos, Estijos, Suomijos, Slovėnijos, Didžiosios Britanijos, Jungtinių Amerikos Valstijų ir Indijos. Tarptautinės konferencijos yra vienas pagrindinių būdų susipažinti su kitų šalių mokslininkais ir jų tyrimais. Lietuvos studentui tai kol kas reta galimybė niekur neišvažiuojant pristatyti savo darbus auditorijai iš viso pasaulio. Tikimasi, kad konferencijoje užsimezgę ryšiai padrąsins

mūsų jaunuosius folkloristus dažniau vykti į svečiose šalyse rengiamas konferencijas, paskatins daugiau dėmesio skirti užsienio šalių dalykinei literatūrai, praplės tyrimų objekto sampratą. Akademiniis aktyvumas tarptautinėje erdvėje taip pat labai svarbus, norint, kad Lietuvos folkloristika įveiktų XXI amžiuje iškilusius naujus metodologinius, teorinius, teminius iššūkius, kurie visų pirma tenka būtent jaunajai mokslininkų kartai.

Šių metų konferencijoje pranešimus skaitė keturi jaunieji lietuvių folkloristai. Neseniai disertaciją apsigynusi dr. Giedrė Šukytė papasakojo apie lietuvių tautosakoje atskleidžiamas antgamtinės žirgo savybes numatyti ateitį. Kauno universiteto doktorantė Živilė Dapšauskaitė, taikydama

feministinės tyrimų metodologijos principus, nagrinėjo savito žanro tekstus – mokyklose dažniausiai mergaičių atskiruose sąsiuvinuose užrašomus atminimus – ir per juos pasireiškiančias tapatybės formas. Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto doktorantas Rolandas Petkevičius apžvelgė Lietuvos etnomedicinos tyrimų teorines ir metodologines problemas, o ten pat studijuojanti šių eilučių autorė paskutinėje konferencijos sesijoje analizavo lauko tyrimų metodologines ir etines galimybes.

Pasirinktąją konferencijos temą „Teoriniai rėmai ir empiriniai tyrimai“ buvo siekiama atkreipti jaunųjų mokslininkų dėmesį į dviejų tyrimams svarbių polių – teorijos ir praktikos – derinimo klausimus. Teorija reikalinga ne tik žinioms sisteminti ar metodologijai pasirinkti. Ji suteikia tyrimams akademinę vertę, kontekstą, tęstinumą, ugdo išvalgumą, atveria platesnes interpretavimo galimybes. Teorinėse diskusijose įsitraukiama į tarpdalykinę humanitarinių mokslų erdvę, tyrimų rezultatus pateikiant platesnei akademiniai auditorijai suprantamu būdu. Dėmesys teorijai ir jos santykiui su empirine praktika taip pat svarbus tolesnei folkloristikos raidai, pačios disciplinos ateičiai. Kita vertus, teorija dažnai laikoma gana nuobodžiu dalyku, atitolusiu nuo realių mus dominančių kultūros reiškinių. Todėl neretai mokslo darbuose jai skiriamas labai formalus ir menkas dėmesys. Lietuvoje taip pat vyrauja empirinis santykis su folkloru, tad teorijai skirtų darbų kol kas nėra daug. Tačiau tiek disciplinos raida, tiek besiplečiantis bendravimas su užsienio kolegomis tarptautinių konferencijų metu arba savo tyrimų publikavimas užsienio leidiniuose verčia daugiau intelektualinių pastangų skirti kaip tik teoriniam diskursui, kuris net ir patiems įvairiausiems tyrimams suteikia bendrą pamatą, vartojamų sąvokų ir

metodologijos aiškumą. Balandžio mėnesį vykusį jaunųjų folkloristų konferencija leido išgirsti, kokius diskusinius aspektus renkasi ne tik lietuvių, bet ir užsienio šalių – kaimyninių ir tolimesnių – jaunosios kartos folkloristai.

Iš pirmiau pristatytų lietuvių pranešimų temų akivaizdu, jog kiekvienas jų iš esmės atspindėjo su individualia analizuojamo objekto problematika susijusius dalykus. Beje, visų kitų dalyvių pranešimai taip pat buvo be galo įvairūs tiek tema, tiek dėmesio teoriniam dėmeniui lygmeniu. Apibendrinant galima daryti išvadą, jog pranešimuose vis dėlto vyravo būtent empirinis tiriamos medžiagos vertinimas, o tai, kas galėtų būti suvokiama kaip teorijos sritis, t. y. metodologija, analizės principai, sąvokų pagrindimas, tam tikriems žanrams skirtos diskusijos, dažnai būdavo aptariama vengiant vartoti patį *teorijos* terminą. Tam tikru atžvilgiu tai iliustruoja teorinio kalbėjimo / rašymo būdo skurdumą arba siaurą teorijos, kaip reiškinių, suvokimą. Kita vertus, po kiekvieno pranešimo kildavusios aktyvios diskusijos rodė, kad dauguma dalyvių buvo nusiteikę empirinius klausimus apžvelgti pakylėdami į disciplininį hermeneutinį lygmenį. Taip pat atsiskleidė kiekvienoje šalyje egzistuojantys kiek skirtingi požiūriai į tuos pačius dalykus – net į *folkloro* terminą ir tyrimų objektą. Įsimintina Suomijos atstovės dr. Sofie Strandén-Backos, kuri su vyru Andreasu Backa skaitė pirmąjį plenarinį pranešimą apie folkloro teorijos taikymą analizuojant politinius debatus, po Latvijos universiteto doktorantės Lygos Miklaševičos pranešimo apie XXI a. globalizacijos poveikį tradicinei latvių muzikai su šia pranešėja užmegzta diskusija, kas folkloras ir kas ne folkloras. Sofie ginčijo Lygos pranešime vartotos folklorizmo sąvokos, kaip tam tikros priešpriešos pačiam folklorui,

taikymą, teigdamą, kad Suomijoje toks požiūris jau esąs labai pasenęs. Tuo tarpu diskursas apie vadinamąjį antrinį folklorą ar modernias jo apraiškas šiuolaikinėje visuomenėje yra gerai žinomas ir šiandien plėtojamas tiek Baltijos šalyse, tiek Rusijoje, todėl šių šalių atstovams tokio pobūdžio klausimų nekilo.

Panašią diskusiją, tiesą sakant, norėjosi išprovokuoti kaip tik po Sofie ir Andreaso pranešimo. Ji yra svarbi siekiant įvertinti ir kitokias, alternatyvias folkloristikos metodų taikymo galimybes ir tokias problemines sritis, kurioms būtinas tvirtas teorinis pagrindas, kad vienoks ar kitoks teiginys ar išvada būtų tinkamai suprasta tarptautinėje auditorijoje. Plenariniame pranešime apie nematerialaus kultūros paveldo apsaugą Škotijoje, kurį pristatė iš Aberdino universiteto atvykusi Carley Frances Williams, buvo aptartas folkloro teorijos taikymo poreikis ir strategijos, įgyvendinant UNESCO Nematerialaus paveldo apsaugos konvencijos reikalavimus. Tai dar viena atskiros polemikos verta sritis, iškelianti folkloristikos teorijos taikymo kultūros politikoje galimybes. Antros dienos pranešimų seriją pradėjo labai malonų įspūdį palikęs puikiai prieš auditoriją besijaučiančio slovėno iš Liublijanos universiteto Ambrožo Kvartičiaus paskaitos lygio plenarinis pranešimas apie anekdotų ir sakmės santykį kultūrinių pokyčių kontekste. Pranešėjas, vaizdžiai iliustruodamas slovėnų folkloro pavyzdžiais, aptarė socialinį sakmių ir anekdotų vaidmenį šiuolaikinės visuomenės grupėms taikantis prie nuolat kintančios kultūros. Kolega iš Estijos Ergo-Hartas Västrikas nuotaikingame plenariniame pranešime apie „vietosakos“ (angl. *place-lore*) tyrimų padėtį estų folkloristikoje pristatė ir Lietuvai labai aktualią temą – tokių tyrimų vaidmens ir teorinio pamato akademiniame kontekste klausimą.

Apžvelgus visus per dvi dienas skaitytus pranešimus, susidaro įspūdis, kad, be plenarinių pranešimų, bene labiausiai *teoriškai* nusiteikę buvo antrosios dienos paskutinės sesijos pranešėjai, svarstę įvairius lauko tyrimų aspektus. Ši sesija atskleidė, kaip glaudžiai teorija yra susijusi su pačiu praktiškiausiu tyrimų momentu – medžiagos rinkimu; kaip išankstinės teorinės apibrėžtys veikia interviu strategijas ir užrašomos medžiagos pobūdį. Visi pranešėjai – ir šių eilučių autorė, ir suomis Andreasas McKeough (kalbėjęs apie socialinį ir kultūrinį asmeninių pasakojimų struktūravimą), taip pat estai Pihla Marija Siim (naratyvinio požiūriu nagrinėjusi šeimos pasakojimus) ir Jaanas Sudakas (svarstęs dialoginių lauko tyrimų galimybę) – pabrėžė naratyvinį folkloro pateikimo aspektą, pateikė asmeninį santykį su pasakojimu, tiesioginę mokslininko įtaką šio pasakojimo atsiradimui, socialinius ir kultūrinius kontekstus. Šiai grupei taip pat galima priskirti ir pirmąją dieną skaitytą estės Tiinos Sepp jaustrų ir gana asmenišką pranešimą apie eminės ir etinės perspektyvos derinimą jos atliekamuose piligrimų patirties tyrimuose – problemas, su kuriomis mokslininkei nuolat tenka susidurti mokslškai analizuojant Santjago de Kompostelos Ispanijoje ir Glastonberio vienuolyno Didžiojoje Britanijoje piligrimų istorijas. Dažnai būdama priversta ieškoti atsakymo į sudėtingą klausimą, ar mokslas pajėgus atskleisti tokių reiškinių, kaip tikėjimas ir antgamtiniai potyriai, esmę, ji žengia dar toliau, drąsiai klausdama, ar pačiam mokslininkui „leidžiama“ išgyventi ką nors panašaus į tai, ką patiria jo tyrimų subjektai, pagaliau, ar toks išgyvenimas gali būti traktuojamas kaip empirinio tyrimo dalis.

Iš Megalajos valstijos pietryčių Indijoje kilusi ir Tartu universitete studijuojanti

Margaret Lyngdoh taip pat tiria tarp tikrovės ir antgamtinio pasaulio balansuojančius su tradiciniais savo šalies vietos genčių tikėjimais susijusius reiškinius. Vilniaus konferencijoje Margaret pristatė iki šiolei khasių genties *Bhoi* bendruomenėje gyvuojantį tikėjimą *tigrotakiais*, t. y. kai kurių žmonių gebėjimu tam tikromis aplinkybėmis virsti tigrų. Toje pačioje sesijoje pranešimą skaitęs R. Petkevičius, galima sakyti, gyvai iliustravo, kaip antgamtinių reiškinių mokslinis narstymas vienaip ar kitaip veikia tiek patį tyrėją, tiek auditoriją, kuriai jis perteikia savo tyrimų išvadas. Atsitiktinai ar ne, vaizdo reportažo apie užkalbėjimo ritualą metu perdegusi projektoriaus lempa tarp konferencijos dalyvių išprovokavo įvairius tikėjimo naratyvus, turėjusius kaip nors paaiškinti tokį įvykį galėjusias sukelti technines ar antgamtines priežastis. Kai kurie aiškinimai neabejotinai atskleidė iš praeities kartų paveldėtą ir dažnai pasąmoninį archetipinį mitologinį mąstymą, apie kurį savo pranešime kalbėjo Latvijos mokslininkė Rūta Jirgenšonė. Tartu universiteto doktorantę Kristel Kivari dominančios Baltijos šalių požeminio vandens ieškotojų (*virgulininkų*) asociacijos nariai, kurių keleto suvažiavimų tezės tapo jos disertacijos objektu, galbūt irgi turėtų ką pasakyti apie tą nutikimą. Tačiau šįkart jos pranešime buvo labai įdomiai išdėstyta, kaip folklorinės analizės teorija gali būti pritaikyta kaip tik tokios bendruomenės tyrimams (juo labiau kad, pasirodo, nemažai šios asociacijos narių gyvena ir veikia Lietuvoje).

Ne visi folkloristai savo tyrimų medžiagą renka pokalbio ar apklausos būdu. Nemaža jų dalis dirba prie folkloro tekstų, atlikdami įvairius kokybinius ir kiekybinius jų tyrimus. Viena tokių yra iš Indijos universiteto (JAV) atvykusi pagal lyčių teoriją klasikines Europos pasakas

analizuojanti mokslininkė Jeana Jorgensen. Ji pasidalijo patirtimi, kaip tyrimo procesą stimuliuoja ir platesnes analizės ir interpretacijos galimybes atveria nuolatinis rezultatų tikrinimas, empirinį žvilgsnį keičiant teoriniu ir atvirkščiai. Dar viena Indijos atstovė – Ranibala Devi Khumukcham iš Manipuro valstijos – taip pat taikydama lyčių teorijos principus, analizavo savo šalies pasakų motyvus ir jų įtaką moteriškumo sampratos formavimui Manipuro visuomenėje. Žvelgiant jos gimtosios šalies kontekste, kur žmonės gyvena pagal vis dar griežtos patriarchalinės socialinės sanklodos dėsnius, tokio pobūdžio tyrimai yra novatoriški ir netgi reikalaujantys tam tikros drąsos. Dar vieno drąsaus ir labai smagus pranešimo autorė Anastasija Astapova pateikė pavyzdį apie vadinamojo Stalino ciklo anekdotų tęstinumą, dalį jų pritaikant dabartiniam Baltarusijos prezidentui pašiepti.

Dvi viešnios iš Rusijos analizavo laidojimo raudų tradicijas. Jelena Jugaj pristatė šiandieninę raudojimo ir žmonių požiūrio į raudas padėtį Vologdoje, o Jevgenija Litvin, atstovavusi Sankt Peterburgo valstybiniam universitetui, nukėlė klausytojus į Italiją. Derindama diachroninį, sinchroninį ir mikrodiachroninį metodus, pastaruoju metu autorė tiria ten gyvenančių graikų laidojimo raudų tradicijas, analizei pasitelkdama ne tik XIX ir XX a. surinktą medžiagą, bet ir Homero laikų tragedijų tekstus. Trečioji Rusijos atstovė – Svetlana Amosova iš Europos universiteto Sankt Peterburge – iš folkloristinės perspektyvos nagrinėjo Podolės ir Bukovinos žydų vardų keitimo sovietiniu ir posovietiniu laikotarpiu dėsningumus. Rusijoje gyvenančios marių tautos mįslės žanrinio, etnokultūrinio ir socialinio aspektu apžvelgė Tartu universitete studijuojanti Jelena Lastočkina. Klausytojui iš Lietuvos tematikos

požiūriu artimiausias galėjo būti dr. Risto Järvo pranešimas. Jis auditorijai pateikė pastaraisiais metais Setu regione surinktų mums gerai žinomos pasakos „Eglė žalčių karalienė“ naujų variantų ir savitų pačių pateikėjų šios pasakos motyvų vertinimų.

Po kiekvieno pranešimo jo autoriui būdavo įteikiamas medinis paukštukas – jau minėtasis neoficialus konferencijos simbolis. Nejučia visi įsitraukė į šį mažą paukštuko teikimo, o drauge – ir padėkos už įdomų pranešimą spektaklį. Tarpusavio vienybės ir pagarbos dvasia sulig kiekvienu įteiktu paukštuku vis stiprėjo, o geroji jaukumo sėkla buvo pasėta jau nuo pat pirmųjų malonių sveikinimo žodžių, kuriuos ištarė dviejų institucijų, nulėmusių šio renginio tapsmą, vadovai – Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto direktorius dr. Mindaugas Kvietkauskas ir Tartu universiteto Estų ir lyginamosios folkloristikos katedros profesorius Ülo Valkas. Išsakytomis mintimis ir palinkėjimais į Vilniaus konferenciją atvykusiems jauniems mokslininkams jie padėjo pajusti, kad tokia renginyje svarbu ne tik pristatyti savo tyrimus ar išklausti kolegų pamąstymus, bet ir kurti akademinę bendrystę tarp savo kartos disciplinos atstovų.

Neatsitiktinai konferencijos apžvalgą ir pradėjome, ir baigsime kiek lyriškai. Iš tiesų, norint perduoti savo įspūdžius apie įvykusį renginį, visų pirma būtina kalbėti apie žmogaus ryšį su žmogumi, nes tik tai vadinamiesiems tarpinstituciniams ar tarpvalstybiniais santykiams suteikia realų pagrindą. Lietuvos literatūros ir tautosakos institutas jau ne pirmus metus rengia bendrus akademinius renginius su Šiaurės kaimynais estais. 2008–2009 metais vyko išvažiuojamieji seminarai Tartu ir Vilniuje, kuriais siekta išsamiau pažinti vieni kitų laimėjimus, archyvuose saugomas tautosakos kolekcijas. 2010 metais su Tartu

universiteto Estų ir lyginamosios folkloristikos katedra buvo sudaryta bendradarbiavimo sutartis, kurioje numatyta plėtoti studentų mainus, rengti bendras konferencijas. Šios sutarties pagrindu ir nutarta pradėti ilgalaikį akademinį projektą – kasmetinių jaunųjų folkloristų konferencijų organizavimą Vilniuje ir Tartu. Pats „nutarimas“ atsirado palengva ir beveik netikėtai. Laimingai susiklosčius, šių eilučių autorei – Lietuvos literatūros ir tautosakos instituto doktorantei – teko dešimt mėnesių studijuoti Tartu globojamai profesoriaus Ü. Valko. Kelios labai mandagios ir korektiškos profesoriaus užuominos apie seną jo svajonę rengti jauniems mokslininkams skirtas konferencijas Baltijos šalyse pasėjo gerą sėklą, nejučia išaugusią į realius planus ir daugybę organizacinių rūpestėlių, kuriuos padėjo įveikti mūsų Instituto direktoriaus dr. M. Kvietkausko parama ir šauni Sakytinės tautosakos skyriaus kolegų talka.

Lina Sokolovaitė

KULDYGOS FESTIVALIS – PASAKA UŽ LĖKŠTĘ ŽUVIENĖS

Balandžio 26–30 dienomis teko dalyvauti Latvijos Kuržemės pasakininkų tradiciniame festivalyje „Ziv Zup“, kuris vyksta kasmet paskutinį balandžio savaitgalį Kuldygoje. Šiomet – jau šeštasis. Išvakarėse buvo pristatytas unikalus šio regiono paveldas – suitų tautinis kostiumas ir šios negausios patarmės dainos. Festivalis visada prasideda penktadienį, kai suvažiuavę dalyviai lankosi kaimo bendruomenių centruose, mokyklose, pensionuose, vaikų globos namuose, supažindindami klausytojus su Latvijos ir kitų šalių (iš kurių būna kviestiniai svečiai) pasakojamosios

tautosakos paveldu ir jo žodinio perteikimo galimybėmis. Šių metų penktadienio priešpietę kartu su festivalių sumanytoju ir moksliniu konsultantu dr. Gunčiu Pakalnu vadovavome folkloro dirbtuvėms Kuldygos miesto bibliotekoje: kalbėjomės apie pasakų kūrimo ir sekimo principus, bandėme juos praktiškai su keliomis grupėmis moksleivių iš Kuldygos rajono ir Ventspilio mokyklų. Dirbtuvių dalyviai buvo ne atsitiktinė publika, bet moksleiviai, kurie jau dalyvauja pasakininkų veikloje: mokosi iš vyresniųjų pasakininkų edukaciniuose užsiėmimuose, rengiamuose Kuldygos folkloro centre „Kūrava“ arba Ventspilio muziejuje. Kai kurie jų net yra dalyvavę įvairiuose pasakų sekimo konkursuose. Įdomus dirbtuvių veiklos momentas – bandymas sekti lietuviškas pasakas, kai klausytojai stengiasi atspėti jų siužetus pagal kalbų panašumus, sekdami galimus atpažinti žodžius, prisimindami panašias versijas savo tautos folkloro pavelde. Tam reikalui reikėjo atidžiau parinkti tekstus, kuriuose būtų daugiau pasikartojimų, pasinaudoti įvairių tarmių (daugiausia šiaurės ir rytų Lietuvos) žodynais. Ypač pasakos apie vilką, kuris labai norėjo duonos. Vilko nuolatinis klausimas: „O dabar jau esi?“ – buvo aiškus, o visi kiti nupasakojami rugių auginimo ir duonos kepimo darbai atspėjami iš etninės patirties, pasitelkiant vaizdžius judesius. Vėliau šita pasaka pakartota kitoms auditorijoms, ir visur buvo džiugiai priimta bei suprata. Pasakų sekėjai, kurie lankėsi pensione, bendravo su garbaus amžiaus senoliais, ne tik sekė patys, bet ir klausėsi, netgi įrašinėjo jų pasakojimus. Vis dėlto labiausiai šioje aplinkoje visus suartino bendras pasidainavimas, ypač tuomet, kai skambėjo latvių patriotinės dainos, ne vienam išspaudusios ašarą. Vakare „Kūravos“ centre vyko modernaus folkloro muzikos kon-

certas su pasakų tarpais. Visa tai pasirodė puikiai suderinama.

Šeštadienį vyko kurortinio sezono pradžios šventė. Kasmet balandžio pabaigoje iš jūros aukštyn Venta žuvis plaukia į nerštavietes ir ties Kuldyga turi įveikti ne itin aukštą, tačiau ilgiausią Europoje užtvanką, kuria ir garsėja šis kurortinis miestas. Žuvų šokiai prie užtvankos, vadinamojo Ventos slenksčio (*Ventas rumba*), sutraukia minias smalsuolių. Buvusioje hercogo Jekabo, šios vietovės herojaus, dvarvietėje, dabartinio Kuldygos muziejaus parke vyksta teatralizuota šventė, kurios metu pristatomos svarbiausios šio miesto legendos ir legendinės asmenybės. Vyksta meškeriojimo varžybos, keliose vietose verdamą žuvienę, dėl kurios ir pasakų festivalis pavadintas „Živ zup“ (Žuvienė). Visą dieną „Kūravos“ centro kieme be paliovos būna sekamos pasakos, o šiame renginyje dalyvauja ne tik akredituoti festivalio svečiai, bet ir visi, kas nori paragauti skanios, pagal kulinarinio paveldo patirtį išvirtos žuvienės. Ji dalijama už pasaką, sakmę, na, galų gale ir už anekdotą...

Rimtesnis vidudienio koncertas vyko prie Lizinios akmens tame pačiame kieme. Šis akmuo turi savo legendą:

Kai hercogas Jekabas dar buvo jaunas vaikiną, jo tėvų dvare tarnavo gražuolė Lizinia. Galimas dalykas, kad ji su kitais tarnais gyveno tame pačiame name, kur dabar yra „Kūrava“, nes šis namas dvaro inventoriuose aprašytas kaip tarnų namas. Hercogui Jekabui patiko graži mergina. Lizinia, nedrįsdama prisipažinti, taip pat mylėjo kilmingąjį jaunuolį.

Vieną vasarą pasisvečiuoti atvyko hercogo pusbrolis iš Vokietijos, kuris ėmė meilintis Lizinias. Pusbroliai susipyko ir, kaip buvo įprasta anais laikais, santykius ėmė aiškintis dvikovoje. Netyčia juos pro pilies langą pa-

mačiusi Lizinia atbėgo taikyti varžovų. Supratusi, kad hercogui Jekabui gresia pavojus, šoko į pusbrolių tarpą savimi užstodama mylimąjį. Jai ir teko mirtinas špagos kirtis...

Ta vieta buvo paženklinta akmeniu, kurį visi vadina Lizinios vardu.

Šia legenda visada pradedamas koncertas. Lizinios akmuo pritraukia daug lankytojų. Šiemet irgi atsirado gerbėjų, kurie prisipažino mokantys šiek tiek lietuviškai, kai kurie esantys lietuvių kilmės, tiesa, jau kelintos kartos. Individualiuose pokalbiuose bandėme ieškoti lietuvių ir latvių pasakų panašumų.

Kuldygos festivalis buvo gera repeti-cija prieš liepos mėnesį Rygoje vyksiantį dvidešimt penktąjį „Baltikos“ folkloro festivalį, kuriame pirmą kartą bus mėginama pasakų sekimą scenoje, pasakininkų folkloro dirbtuves ir kitas veiklas įterpti į tradicines dainų, šokių, instrumentinės muzikos programas.

Grażina Kadžytė

TAUTOSAKA... KAVINĖJE?

Gegužės 17–18 dienomis Šiauliuose vyko tarptautinė tarpdalykinė mokslinė konferencija „Kavinės fenomenas kultūroje“, kurioje dalyvavę įvairių sričių mokslininkai (literatūrologai, kalbininkai, tautosakos ir etnokultūros specialistai, istorikai, antropologai, sociologai, kultūrologai, filosofai, menotyrininkai, psichologai ir kt.) bandė aktualinti mentaliteto, dvasinės ir materialinės kultūros paveldo, kultūrinės atminties problematiką per *kavinės fenomeną* apibendrintai vadinamą bet kokią viešojo maitinimo įstaigą nuo senųjų amžių pakelės užkeigų iki dabartinių miesto kavinių. Per dvi dienas dviejuose plenariniuose ir

penkiuose sekcijų posėdžiuose buvo perskaityti 75 pranešimai, kuriuos parengė Lietuvos, Latvijos, Rusijos, Gruzijos ir Kazachstano mokslininkai, tyrėjai, studentai.

Konferencijos įžangai Šiaulių universiteto studentų folkloro ansamblis „Vaiguva“ (vadovė – Diana Martinaitienė), pateikė *karčemos* vaizdinio lietuvių liaudies dainose studentiškas interpretacijas, t. y. ne tik padainavo keletą Šiaulių krašte užrašytų dainų, bet ir pateikė smuklių nuotraukų bei piešinių su komentarais, kurie buvo atrinkti iš pasikalbėjimų repetuojant šias dainas. Greta kitų pastebėjimų, kaip gali pakisti originalioji teksto samprata nesuvokus archajinių žodžių ar vaizdinių tikrosios prasmės, atsiskleidė, kaip pateikėjo arba perteikėjo pamirštas ar turint individualių ketinimų pakeistas vienas kitas žodis gali neturinčius patirties sekėjus nuvesti klaidingais keliais. Šitai tam tikru atžvilgiu siejosi su Gražinos Kadžytės pranešimo „Viliojantis užribis: karčemos (arbatinės, kavinės) vaidmuo etnokultūros tekstuose ir kontekstuose“ esminėmis mintimis. Nors pagal papročius svarbiausi šeimos, bendruomenės, visuomenės gyvenimo įvykiai paprastai vyksta namų arba oficialiose erdvėse: bažnyčioje, dvare, teisme, valdžios įstaigose, tiek etnografiniuose aprašuose, tiek tautosakos tekstuose nuolatos šmėkščioja *karčemos*, kaip tarpinės erdvės legaliams ar nelegaliems sandoriams, vaizdinys. Tas „viliojantis užribis“, kaip liudija gausus pasakų ir dainų klotas, yra pernelyg masinantis, kad jam atsisipirtų net ir jau apgauti, nukentėję herojai. Patarlių argumentacija taip pat dalijama „už“ ir „prieš“. Vyskupo Motiejaus Valančiaus blaivybės sąjūdžio sukurtos blaivybės arbatinės dažniausiai perėmė smuklėse vyravusius bendravimo principus. Šių dienų kvietimas „puodeliui kavos“ taip pat turi savo sutartines versijas.

Vijolė Višomirskytė, pasiremddama literatūros tektais (Žemaitės „Petru Kurmeliu“, Antano Škėmos „Balta drobule“, Gintaro Beresnevičiaus „Paruzija“), savo ruožtu įrodinėjo, kad smuklė, taverna ar kavinė visais laikais, visokiomis aplinkybėmis yra tinkamiausi „dirbtiniai namai slaptiesiems planams“.

Šioms mintims pritarimo rasta ir istorinio, sociologinio, memuarinio pobūdžio pranešimuose: Vytauto Martinkaus „Benamiai tarp „Konrado cukrainės“ („Tulpės“ kavinė) ir Versalio („Vakaro“) restorano: literatūrinis sąjūdis XX amžiaus septinto dešimtmečio Kaune“, Žydronės Kolevinskienės „Lietuviški „Saliūnai“ Amerikoje“, Onos Danutės Klumbytės „XIX a. pabaigos–XX a. pradžios arbatinė mano tėvų atsiminimuose“, Jono Nekrašiaus „Ekskursas po Šiaulių kavines laike ir vaizdiniuose (XX–XXI a. pradžia)“, Lionės Lapinskienės „Nuo smuklės iki šiuolaikinės kavinės Seirijų krašte“.

Simonas Strelcovas, aptardamas kavines, restoranus ir barus Šiaulių karinės įgulos kontekste XX a. ketvirtajame dešimtmetyje, išskaitė iš to meto dokumentų nemažai tekstų, kurie dabar jau galėtų priklausyti tautosakai.

Alma Lapinskienė pasidalijo mintimis, kaip, perskaičius žurnalisto Rapolo Mackonio knygą *Iš kavinės į kavinę*, galima autoriaus akimis pažvelgti į ano meto Vilniaus politinę, intelektualinę, etnokultūrinę situaciją. Jos išvalgas tęsė ir papildė Virginijos Balsevičiūtės–Šlekienės pranešimas „Vilniaus kavinės memuaristikoje“. Klausiusiems šių prieškarinio Vilniaus „atvėrimų“ per asmenybių bendravimo kultūros, etiketo, įvykių, tapusių legendomis, raiškas ne vienam pagailo, kad nesulaukta legendinės XX a. antrosios pusės Vilniaus „Neringos“ kavinės ir joje veikusios publikos paliktų tekstų tyrimo.

Šiaulių konferencijoje daugiausia buvo literatūros tyrėjų, tačiau, kaip rodo mūsų aptarti pranešimai, šioje temoje glūdi neišsemiami ir tautosakinio, etnokultūrinio paveldo klodai.

Grażina Kadžytė

„KŪNAS, SIELA, DVASINĖS BŪTYBĖS IR ANTGAMTINĖ KOMUNIKACIJA“: KONFERENCIJA VENGRIJOJE

Šių metų gegužės 18–20 dienomis Pėče (Vengrija) vyko tarptautinė konferencija „Kūnas, siela, dvasinės būtybės ir antgamtinė komunikacija“ (*Body, Soul, Spirits and Supernatural Communication*), kurią surengė Pėčo universiteto Etnologijos ir kultūros antropologijos katedra, Vengrijos etnografijos draugijos Folkloro skyrius ir Tarptautinės folklorinių naratyvų tyrimų draugijos (*The International Society for Folk Narrative Research – ISFNR*) mitologinių sakmių tyrimų grupė. Vengrų mokslininkai nuo seno pasižymi kaip aktyvūs įvairių kultūrų tyrėjai. Jie domisi ne tik giminingomis finougrų tautomis, bet tarp jų nemažai yra ir kaukazologų, turkologų, mongolistų, orientalistų. Tokia tyrimų įvairovė galėjome įsitikinti ir išklause konferencijos pranešimus, kuriuose vengrų antropologai ir folkloristai atskleidė tiriamų kultūrų pasaulėžiūrinius aspektus.

Renginys pritraukė ne tik vengrų, bet ir kitų šalių mokslininkų: buvo rumunų, italų, suomių, estų, anglų, serbų. Todėl vykdamas į konferenciją, su kolege Daira Vaitkevičiene tikėjomės ne tik išdėstyti savo tyrimų rezultatus, bet ir išgirsti, kokią mokslinę veiklą plėtoja kitų šalių šios srities profesionalai, ką naujo ir įdomaus

jie atrado, perprato, kaip ta jų patirtimi galime pasinaudoti ir mes.

Konferencija pasižymėjo temų įvairove. Joje buvo kalbama apie neblogai mums žinomus raganavimo, bendravimo su mirusiųjų dvasiomis reiškinius, tačiau kai kuriuose pranešimuose buvo nagrinėjami ir specifiniai lokaliniai įvaizdžiai, gerokai sudominę tarptautinę klausytojų auditoriją. Kadangi konferencija buvo gausi pranešėjų (kartu su skaičiausiais pranešimus vengrų kalba jos dalyvių skaičius siekė beveik penkiasdešimt), tai pranešimų tematiką pristatysiu labai glaustai.

Renginį pranešimu „Sapnai kaip antgamtinė komunikacija“ pradėjo žymi suomių folkloristė Annikki Kaivola-Brengenhoj. Mokslininkė aptarė Folkloro archyve rastus atsiminimus apie karo metu sapnuotus sapnus, kuriuose atsispindi ryšys tarp realybės ir anapusbės: kaip išėjusieji į karą savo artimiesiems per sapnus perduoda žinią. Specifinei komunikacijai skirtas vengrės Katalin Lázár pranešimas „Dainavimas kaip ritualinio bendravimo priemonė“ paremtas chantų (ostiakų) tautos šamanų bendravimu su dievais per dainavimą. Slovėnė Mirjam Mencej pranešime „Žiedinio judėjimo reikšmė pakitusios būsenos sąmonėje, liaudies legendose ir maginėse praktikoje“ pateikė ne vienus metus truncančių judėjimo ratais tyrimų rezultatus. Austrės Christos Tucsay pranešime „Sielos klajonės: viduramžių koncepcijos ir prieštaros“ buvo pastebėta, kad ankstyvųjų viduramžių tekstuose įžvelgiama dualistinė sielos koncepcija: viena vertus, siela įsivaizduojama kaip keliaujanti substancija, kita vertus, paneigiama, kad siela galinti keliauti.

Vengrai (greta suomių) yra aktyvūs finougriškos tyrimų lyderiai, todėl konferencijoje buvo nemažai darbų, skirtų finougrų tautų ir jiems artimų kultūrų ty-

rinėjimams. Antai vengrės Virág Dyekiss aptarė Sibiro ngasanų sielos sampratą, Sarmolta Tatár – mirusiųjų dvasių bendravimą su gyvaisiais buriatų liaudies religijoje, o Magdolna M. Tatár – sielos ir dvasių sampratą mongolų tikėjimuose. Finougriškos tematiką plėtojo ir viešnia iš Austrijos Tatjana Minnijakhmetova, pranešime kalbėjusi apie trijų tautų – rytų marių, udmurtų ir baškirų – sielos ir kūno sampratą.

Į atskirą grupelę galima skirti pranešimus, skirtus įvairiems sielos sampratos aspektams. Mare Kõiva pristatė savo naujausius tyrimus apie sielos suvokimą šiuolaikinėje estų tradicijoje, serbė Suzana Marjanić apibūdino pietų slavų folkloro įvaizdį – sielą kaip paukštį, britė Elizabeth Warner kalbėjo apie šiuolaikinės šiaurės Rusijos kaimo gyventojų tikėjimus sielos gyvavimu.

Dvasių, vėlių temai skirti ir kitų pranešėjų darbai. Suomė Kaarina Koski aptarė suomių folklorui būdingas kapinių būtybes – dvasias, kurios po kūno mirties sukiojasi netoliese ir gali kenkti gyviesiems. Mano kolegė D. Vaitkevičienė supažindino su tiriamu vaizdiniu – šešėliu kaip vienu iš sudedamųjų sielos dalių ir su jo pakitimais susijusiu liaudies medicinos gydymu – mastavimu, pribraižymu. Italė Francesca Matteoni pasakojo apie dvasių sampratą ankstyvojoje modernųjų laikų Anglijoje, o šių eilučių autorė supažindino kolegas su specifine lietuvių liaudies natyvų grupe – sakmėmis apie po mirties ugnies žiburėliais klajojančias sielas, kai kuriais atvejais įvardijamas kaip nesąžiningų matininkų vėles. Tikėjimai apie sielą, dvasių egzistavimą gvildinti ir kituose pranešimuose. Britė Lizanne Henderson nagrinėjo Roberto Kirko, užrašiusio daug folkloro medžiagos apie škotų tikėjimus XVII a., požiūrį į sielą, antgamtinę komunikaciją, sąsajas tarp fėjų ir mirusiųjų,

o jos tautietis Julianas Goodare pasakojo apie škotų folklorui būdingas į fėjas panašias gamtos dvasias. Rumuno Bogdano Neagotos pranešimas buvo skirtas rumunų moterų maginei-religinei patirčiai skirtingų pavasario švenčių metu bei bendravimui su mirusiais ir ateities spėjimui. Italės Ilarios Micheli pranešimas intrigavo afrikietiška tematika. Tyrėja kalbėjo apie Benino ir Dramblio Kaulo Kranto genčių sielos praradimo sampratą ir dvasių valdymą. Dvasių, demonų, sielos sampratos tematika plėtota ir kituose pranešimuose. Rumunė Tünde Komáromi supažindino su folkloro medžiaga apie Transilvanijos mitinę būtybę *strygoi* – mirusiojo dvasią, išskylančią iš kapo ir klajojančią po apylinkes, vengrė Anna Tóth kalbėjo apie keršto demonus senojoje graikų mitologijoje, švedas Carstenas Bregenhøj analizavo danų legendą apie velnią, užsimaskavusį šiaudinėje lėlėje.

Pomirtinės kūno egzistencijos vaizdiniai atsispindėjo dar vienoje pranešimų grupelėje. Vengrė Éva Pócs pranešime gvildeno neirstančio numirėlio kūno vaizdinį: tokie numirėliai pasižymi nepaprastu alkiu ir troškuliu. Serbė Annemarie Sorescu-Marinković supažindino su šiaurės rytų Serbijos naratyvais, kuriuose pasakojama apie vampyrus, o ispanė Maria Tausiet aptarė vampyrų temą literatūroje. Apie vampyrus kalbėjo ir vengras László Kürti.

Atskirą grupę sudarytų pranešimai, skirti įvairiopam raganų fenomeno aptarimui. Rumunė Ileana Benga kalbėjo apie raganavimą Rumunijoje, olandas Wilemas de Blécourtas analizavo specifines sakmes apie raganas, kuriose atsispindi migruojančios sielos vaizdinys, pranešėjo įvardytas kaip antrojo kūno reliktas, serbė Nataša Polgar – apie raganų ir žmonių komunikaciją, o bulgarė Svetlana Tsonkova – apie raganos vaizdinį bulgarų žodinėje magi-

joje. Diskusinio pobūdžio pranešime italė Sonia Maura Barillari teigė įžvelgusi šamanizmo kultūros relikto Europos viduramžių tekstuose.

Grupė pranešimų buvo skirta transformuotoms būtybėms – vilkolakių tematikai. Kolega iš Latvijos Sandis Laime nagrinėjo XVI–VII a. vilkolakių teismų dokumentus ir jų duomenis lygino su raganų tradicija šiaurės rytų Latvijoje. Panaši tema dominuoja ir estė Merili Metsvahi. Ji pristatė estų legendas apie vilkolakius, užrašytas Saremo saloje. Emocingame pranešime serbė Maria Vivod išdėstė asmeninę patirtį, kuri atvėrė supratimą, kad joje glūdi toteminis gyvūnas – vilkas. Kroatas Luka Šešo pristatė šiuolaikinį religinį sinkretizmą Serbijoje, kai tikėjimai į raganas ir vilkolakius susilieja su krikščionišku tikėjimu.

Gyvūnų temai buvo skirtas ir serbės Majos Pasarić pranešimas. Mokslininkė pasakojo apie gyvūnų vaidmenį tradicinėje mirties ir pomirtinio gyvenimo sampratoje kroatų tikėjimuose. Tuo tarpu vengrė Kata Z. Vincze klausytojus sudomino Toroje atsispindinčiais seksualiniais klausimais, susipinančiais su religiniais priesakais bei papročiais, reglamentuojančiais santuoką.

Įdomu, kad keletas pranešimų buvo ir psichologine tematika; mat vienas iš konferencijos dėmenų skirtas būtent komunikacijai, kurios dėsnius ir mėgina apibrėžti psichologija. Vengrai Józsefas P. Vas ir Noémi Császár pristatė tandeminę hipnoterapiją, kai hipnozės terapeutas pereina į situacinį transą kartu su pacientu, kad šiam sukeltų teigiamus potyrius ir padėtų įveikti praeities traumas, o Júlia Gyimesi kalbėjo apie spiritualizmą, telepatiją ir Budapešto psichoanalizės mokyklą.

Konferencija paliko labai gerą įspūdį tiek dėl įdomių pranešimų, tiek dėl puikaus organizavimo. Dalyviams buvo suda-

ryta galimybė iš anksto susipažinti su pranešėjų tekstais, kas itin retai būna tokio pobūdžio renginiuose. Tai labai pravertė keliais atvejais. Visų pirma tada, kai pranešėjo anglų kalbos tartis labai neaiški ir sunku suprasti skaitomą tekstą, antra, toks išankstinis pranešimo pateikimas leido ir lengviau įsigilinti į pristatomą temą, ir aktyviau plėtoti mokslines diskusijas, kurių netrūko visos konferencijos metu. Reikia pažymėti, kad suvažiavę iš įvairių regionų pranešėjai, besidalydami moksline informacija, atrado ne tik daug nacionalinių savitumų, bet nemažai ir bendrumų, o tai leidžia kalbėti apie tam tikrus bendrus europinius vaizdinius. Paslaptinga ir intriguojanti konferencijos tema, subūrusi į vieną ringinį daugybę tyrėjų, regis, neliks vien malonus prisiminimas, nes pagal pranešimus parengtus straipsnius rengiamasi publikuoti keliomis knygomis. Taigi belieka Vengrijos mokslininkams palinkėti sėkmės galbūt bene sudėtingiausiam darbe – rasti rėmėjų leidiniui.

Renginys neapsiribojo vien oficialiąja dalimi: kaip ir dera tokiais atvejais, pranešėjų laukė spalvinga kultūrinė programa. Po konferencijos mokslininkai galėjo su gidu paklaidžioti po įspūdingą Pėčo senamiestį, pasidairyti po IV–VII a. krikščioninių palaidojimų vietas.

Už labai puikų renginio organizavimą turime būti dėkingi aktyviai vengrų folkloristei Évai Pócs, jau daug metų besigilinančiai į raganavimo, pomirtinio gyvenimo tematiką. Daugiausia jos dėka tokie renginiai nuolat vyksta ir turėtų nenutrūkti ateityje. Smagu, kad konferencija turi ir tam tikrą perspektyvą: po keleto metų planuojama nauja, skirta religinės antropologijos problematikai – aukojimams ir pranašavimui.

Jūratė Šlekonytė

„IŠ LIETUVIŲ TAUTOSAKOS ARCHYVO“

Šių metų gegužės 21 dieną Tautosakos archyvo skaitykloje vyko tradicinis tęstinis seminaras „Iš Lietuvių tautosakos archyvo“. Pagrindinis pranešėjas – buvęs ilgametis Vilniaus universiteto kraštotyriminių ramuvos, kurioje tautosakininko darbo įgūdžius išsiugdė nemažai ir mūsų Instituto folkloristų, vadovas, kompleksinių ekspedicijų organizatorius, Valstybinės Jono Basanavičiaus premijos laureatas, Vilniaus universiteto dėstytojas ekonomistas Venantas Mačiekus – šį kartą skaitė viešą paskaitą „Vilniaus universiteto kraštotyriminių ramuvos įnašas į Lietuvių tautosakos rankraštyną“.

Vaizdumo dėlei galime pasakyti, jog ramuviškių ekspedicijose surinkta tautosaka – 44 929 didesni bei mažesni rankraštiniai tekstai ir garso įrašai – sudaro tris procentus viso Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto tautosakos rankraštyno turinio. Jeigu kas imtųsi suskaičiuoti, kiek tautosakos čia dar sunešė vėliau savarankiškai besidarbuojantys buvę ramuvos nariai, šis skaičius gerokai šoktelėtų. Plačiau apie tai galima pasiskaityti *Tautosakos darbuose* (2007, [t.] XXXIV, p. 318–322).

Kadangi prelegentas pažadėjo pagal savo paskaitos apmatų parengti publikaciją vėlesniam, antrajam, šių metų *Tautosakos darbų* leidiniui, todėl šįkart apsibosime trumpa informacija, jog seminaro metu paskaitos klausėsi ir Venantą, švenčiantį 75-ąją gimtadienį, sveikino ne tik Instituto tautosakininkai, bet ir kiti čia susirinkę įvairių klubo kartų atstovai.

Ramuviškis, ekspedicijose – tautosakininkų grupės vadovas, Povilas Krikščiūnas, kuris yra buvusio ramuvos vadovo visuomeninis bendradarbis leidybos baruose, seminaro dalyviams papasakojo apie su-

rinktos tautosakos sklaidą per „Versmės“ leidyklos monografijas.

Vien šio ypač darbštaus žmogaus jau sudarytos devynios *Lietuvos valsčių* serijos monografijos – *Sintautai, Žvirgždaičiai, Žagarė, Plateliai, Žiobiškis, Širvintos, Tauragnai, Obeliai, Vepriai, Panemunėlis* – buvusių ramuvos ekspedicijų ir paties V. Mačiekaus gimtojo Rokiškio krašto valsčių kompleksinių tyrinėjimų rezultatai. Redaktoriaus ir sudarytojo ketinimai – dar koks dešimtis monografijų.

Aptaręs šias ir kitas „Versmės“ leidyklos išleistas bei rengiamas knygas, kurių tautosakos skyriams sudaryti glaudžiai bendradarbiaujama su Lietuvių tautosakos rankraštynu (pasirašyta netgi sutartis), P. Krikščiūnas atkreipė dėmesį į pačių ramuviškių buvimo su vadovu vadinamojoje *ramuvos traukos zonoje* fenomeną, įtaką vėlesniems žmonių pasirinkimams ir gyvenimo būdui.

Jam pritarė seminare neakivaizdžiai dalyvavusi (atsiuntusi elektroninį laišką) kalbininkė dr. Janina Švambarytė-Valužienė: „Kaip išėjau V. Mačiekaus vedama į Lietuvą, taip jau daugiau kaip trisdešimt metų nebegaliu pareiti.“ Beje, J. Švambarytė taip pat yra dalyvavusi Tautosakos archyvo skyriaus seminare – pasakojusi apie mūsų rankraštyne surastą originalų ir labai vertingą Mato Slančiausko *Liuberiszkos arba senų ubagų kalbos žodynėlį*.

Grazina Kadžytė

ŠEŠTASIS ŠIAURĖS ŠALIŲ, KELTŲ IR BALTŲ FOLKLORO SIMPOZIUMAS ESTIJOJE

Tokių renginių idėja kilo 1988 metais Airijoje, kur Dublino universiteto Airių folkloro katedra surengė tarptautinį simpoziumą, skirtą antgamtinių bruožų turin-

čioms airių ir škotų sakmėms. Paskui buvo simpoziumai Golvėje (1991), Kopenhagoje (1993), dar kartą – Dubline (1996) ir Reikjavike (2005). Šiemet iniciatyvos surengti simpoziumą ėmėsi estai, ir renginys pirmąsyk persikėlė į rytinę Baltijos jūros pakrantę. Reikia pažymėti, kad sulig kiekvienu simpoziumu dalyvių skaičius vis augo, o renginio geografija ir jo aprėpiama tematika plėtėsi. Ir nors šiaurinės Europos sakmių bei padavimų specifika, motyvai ir siužetai tebėra pagrindinė tokių simpoziumų ašis, juose aptariama ir nemažai kur kas bendresnių folkloristikos, etnologijos, antropologijos ir istorijos problemų.

Šeštąjį Šiaurės šalių, keltų ir baltų folkloro simpoziumą organizavo dvi Tartu universiteto katedros: Estų ir lyginamosios folkloristikos (vadovas – profesorius Ūlo Valkas) ir Skandinavijos studijų (vadovas – profesorius Danielis Sävborgas). Simpoziumas vyko 2012 m. birželio 4–7 d. Tartu universitete. Renginio metu buvo sugrįžta prie pirmųjų simpoziumų problematikos – šis vadinosi „Antgamtinės vietos“ (*Supernatural Places*), tad jo metu daugiausia dėmesio ir skirta ypatingųjų, nepaprastų, sakralinių, istorinių ar tiesiog vienaip ar kitaip išskirtinių vietų specifiškai ir folkloriniam jų įprasminimui aptarti. Taip pat gilintasi į tradicinių bendruomenių santykius su aplinka ir jų raišką folklore – naratyvines praktikas, pasižyminčias socialiniu poveikiu ir lemiančias kasdienę tradicijos perteikėjų gyvenseną ir elgseną.

Iškart reikia prisipažinti, kad, nuvykus į Tartu, renginio mastai ir organizatorių užmojai apstulbino. Dalyvauti simpoziume iš viso užsiregistravo 150 dalyvių, tarp jų – 70 užsienio svečių iš dvidešimties šalių (netgi tokių tolimų ir, regis, nelabai kuo su Šiaurės Europa susijusių, kaip Indija, JAV ar Rumunija). Iš viso simpoziume perskaityta 11 plenarinių pranešimų ir 57 – pane-

liniai, suskirstyti į tris paralelines sesijas. Lygiagrečiai dar buvo surengtas seminaras Tartu universiteto doktorantams, kuri vedė į simpoziumą atvykę garsūs pasaulinio lygio mokslininkai – profesorius Terry Gunnellis iš Islandijos, Timothy Tangherlinis iš JAV, Ulrichas Marzolphas iš Vokietijos ir Cristina Bacchilega iš Havajų.

Žinoma, kaip ir visuose stambiuose renginiuose, kuriuose vyksta paralelinės sesijos, nebuvo jokių galimybių išklausti visus ar bent daugumą pranešimų: geriausia atveju tegalėdavai išgirsti vieną iš trijų, nes kaskart tekdavo rinktis tarp trijų skirtingų sesijų, vykstančių tuo pačiu metu. Tad aptardama simpoziumą tegaliu keliais žodžiais nusakyti pagrindinius plenerinius pranešimus ir dar vieną kitą – mano nuomone, ryškesnį – pranešimą paralelinėse sesijose.

Simpoziumo atidarymo dieną toną renginiui davė Švedijos folkloristikos pažiba – Stokholmo universiteto profesorius Bengtas af Klintbergas, daugeliui žinomas kaip garsus skandinavų miesto sakmių (*urban legends*) rinkėjas ir tyrėjas, išleidęs ne vieną šių sakmių rinkinį, be to, neseniai paskelbęs ir savo „gyvenimo darbą“ – folkloro siužetų klasifikaciją „Švedų liaudies sakmių tipai“ (*The Types of the Swedish Folk Legend*, 2010). Šįkart profesorius pasirinko aptarti populiarių tarptautinių sakmių motyvą – apie Joninių naktį žydintį papartį, kurio žiedas arba sėklos, kaip tikima daugelyje Europos šalių, jų turėtojai suteikia antgamtinių savybių arba gebėjimų.

Antrosios dienos pirmieji pleneriniai pranešimai buvo skirti Baltijos šalių – simpoziumo šeimininkės Estijos ir Lietuvos – folkloristikai. Tartu universiteto dėstytojas Ergo-Hartas Västrikas aptarė „vietosakos“ (angl. *place-lore*) tyrimus Estijoje: mūsų kaimynai ne tikrai nukalė parankų anglišką

terminą su vietomis susijusiai folkloro daliai (padavimams, sakmėms, memoratams, tikėjimams, patarlėms ar net anekdotams) pavadinti, bet ir sėkmingai leidžia stambius tokio regioninio ar lokalinio paveldo rinkinius, kurie turi didžiulį pasisekimą ir yra greitai išperkami.

Toliau kalbėjusi šių eilučių autorė koncentravosi į naratyvinę kultūrinio kraštovaizdžio raišką folklore ir stengėsi išryškinti diachroninę „vietosakos“ raidą: kaip, net ir pamiršus tradicinių padavimų siužetus, savotiška „ekologinė mąstysena“ išlieka, liudydama žmonių artumą ir jautrumą gyvenamajai aplinkai. Kalbėta ir apie savitą vietų „įjasmėninimą“ folklore: gamtos objektams suteikiant žmoniškųjų ar dieviškųjų savybių, padedančių juos įprasinti ar lengviau suvokti jų svarbą bei reikšmę. Simpoziumo dalyvius ypač sužavėjo daugelio aptariamų Lietuvos vietovių ir padavimų objektų nuotraukos, paimtos iš Vykinto Vaitkevičiaus ir Daivos Vaitkevičienės knygos *Lietuva: 101 legendinė vieta*. Už leidimą pasinaudoti šios knygos medžiaga jos autoriams esu labai dėkinga.

Kitą plenerinį pranešimą – apie bažnyčių šventorių sakmes Šiaurės šalių folklore – skaitė Johnas Lindow iš Kalifornijos universiteto (JAV). Jis išryškino savotišką tarpinį šių vietų pobūdį: šventorius – tai vieta tarp bažnyčios pastato sienos (žyminės visiškai sakralinę erdvę) ir jį ribojančios tvoros, už kurios jau prasideda nešventinta, sekuliari erdvė. Negana to, čia dažniausiai dar būdavo ir laidojama, tad kapai ir antkapiniai akmenys su palaidotųjų vardais ženklino savotišką jungtį tarp gyvųjų ir mirusiųjų. Nenuostabu, kad bažnyčių šventoriai yra apipinti gausybės sakmių ir visokiausių istorijų, kurias pranešėjas suskirstė į tris stambias grupes: apie mirusiųjų ištermes gyviesiems, apie neramius mirusiųjų ir – kiek mažesnė grupė – apie

gyvųjų poveikį mirusiojo liekanoms. Visos šios sakmės, kaip pademonstravo pranešėjas, yra glaudžiai susijusios su bendrąja liaudies tikėjimų tradicija.

Nepaprasta išskirtinių vietų galia tapo ir paskutiniojo tos dienos plenarinio pranešimo tema: profesorius T. Gunnellis iš Reikjaviko universiteto kalbėjo apie islandų padavimus, susijusius su ypatingomis „galios vietomis“ ir lyginamąjį tokių naratyvų kontekstą. Islandijoje, kaip ir kitoje Šiaurės šalyse bei Škotijoje ir Airijoje, esama savotiškų „užkeiktų“ ar „užburtų“ vietų (dažniausiai – kalnelių, panašių į mūsų pilkapius), kurių esą negalima liesti, o bandymai tokias vietas įdirbti ar jose šienauti užtraukia didžiules nelaimes kaltininkui ir jo giminei. Profesorius pastebėjo, kad kitose šalyse tokios vietos paprastai siejamos su archeologinių radinių sankauptomis ar pan., tačiau Islandija juk buvo apgyvendinta tik 870 metais! Tad koks šių islandų pasakojimų ir juose minimų vietų išskirtinumo pamatas?

Trečiąją simpoziumo dieną pradėjo Kalifornijos universiteto profesorius ir danų folkloro tyrėjas T. Tangherlinis, plenariniame pranešime pasidalijęs folkloro skaitmeninimo patirtimi. Savo metodiką apibrėžęs kaip „naująjį geografinį metodą“, profesorius vaizdžiai apibūdino, su kokiomis iš pirmo žvilgsnio neįveikiamomis folkloro klasifikacijos ir skaitmeninimo problemomis jis ir jo komanda susidūrė mėgindami sutvarkyti bene darbščiausio danų folkloro rinkėjo Evaldo Tango Kristenseno (1843–1929) kolekciją, kurią sudaro net 30 tūkstančių vienetų. Ši medžiaga, nors gausi ir unikali, yra labai prastai dokumentuota (rinkėjas buvo susigalvojęs itin savotišką folkloro kūrinių aprašymo sistemą), daugelis vardų rašomi nevienodai, kai kurių tekstų grupavimo ar jų priskyrimo tam tikriems rinkiniams

arba temoms kartais išvis neįmanoma racionaliai paaiškinti. T. Tangherlinis pažymėjo, kad, priešingai nei ankstesni tyrėjai, jo komanda didžiausią dėmesį skyrė ne folkloro duomenų užrašymo vietoms, bet kūriniuose minimoms vietovėms nustatyti ir sužymėti. Pasitelkę esamus kolekcijos duomenų indeksus ir sukūrę dar keletą savų – semantinį indeksą, grindžiamą esminiais žodžiais, ir teminį indeksą, jie pagaliau įstengė palyginti tam tikro tipo pasakojimų apie antgamtinius įvykius arba su tokiais įvykiais susijusių naratyvų temų koncentraciją. Tai padėjo nubrėžti tolesnių tyrimų kryptis. Pavyzdžiui, kompiuterinis dažnumų žemėlapis, pagrįstas tema „ragana“, rodo neįtikėtiną pasakojimų apie raganas sankaupą aplink Grinderslevo miestą – paskutiniojo raganos sudeginimo Danijoje vietą. Ką tai liudija apie tam tikros vietovės ir su ja siejamų antgamtinių įvykių ryšius? – klausė pranešėjas (išsamesnę informaciją apie danų folkloro skaitmeninimo projektą galima rasti internete <http://dev.cdh.ucla.edu/~newmedia/DFL/index.html>).

Antrasis tos pačios dienos pranešimas gvildeno intriguojančią „liaudies skepticizmo“ temą. Tartu universitete dirbančio brito Jonathano Roperio įsitikinimu, jau kliše tapusią „liaudies tikėjimą“ ir „kritinio mokslinio mąstymo“ priešpriešą vertėtų išplėsti į semiotinį kvadratą, jungiantį liaudies tikėjimą, mokslinio tikėjimą, liaudies kritiškumą (skepticizmą) ir mokslinio kritiškumo sąvokas. Analizuodamas ATU 1676 ir ATU 1791 siužetus, pranešėjas užsimoko plačiau ištirti būtent *liaudies skepticizmo* sąvoką. Jo įsitikinimu, tikėjimas ir netikėjimas (skeptiškumas) visada kartu egzistuoja toje pačioje bendruomenėje, šeimoje ir pan. Jo dėmesio centras – vadinamosios antisakmės, t. y. naratyvai, išreikšiantys netikėjimą. Jie esą populiarūs vi-

suose socialiniuose sluoksniuose ir visose šalyse visais laikais, nors, J. Roperio manymu, mokslininkų susitelkimas vien tik į „liaudies tikėjimus“ ir skeptiškojo požiūrio ignoravimas, ko gero, nemažai lėmė, kad žodis „folkloras“ populiarioje vartosenoje ėmė reikšti „nesąmones, neįtikimus dalykus“ ir pan.

Paskutinę simpoziumo dieną buvo perskaityti net keturi plenariniai pranešimai. Pirmojo, kurį skaitė Tartu universiteto skandinavistikos profesorius D. Sävborgas, tema skambėjo tarsi pasakos pavadinimas: „Islandas ir troliai: vietos svarba“. Pažymėjęs, kad susidūrimai su troliais ir kitomis antgamtinėmis būtybėmis, kurie nutinka svečiose šalyse, islandų sagose vaizduojami iš esmės kitaip, nei tie, kurie įvyksta pačioje Islandijoje, pranešėjas iškėlė *vietos* svarbą šiuose naratyvuose. Islandų susidūrimai su troliais gimtojoje žemėje paprastai siejami su konkrečiomis, kuo nors išskirtinėmis vietovėmis (urvais, kalnais ar žvejybos vietomis) ir labiau primena sakmes, o susitikimai svečiose šalyse vaizduojami kur kas „literatūriškiau“ ir atrodo panašesni į pasakas. Maža to, pranešėjas atkreipė dėmesį, kad daugelis „vėlyvųjų“ sagų yra tos pačios „klasikinės“ sagų tradicijos dalis, pasižyminti panašiais bruožais, ir apgailestavo, kad kai kurios anachronistinės skandinavų filologijos idėjos yra pernelyg menko šios disciplinos ryšio su folkloristika rezultatas. Tuo tarpu bendri filologų ir folkloristų tyrimai, jo įsitikinimu, labai praturtintų abi mokslo šakas.

Suomių literatūros draugijai atstovavusi pranešėja Irma-Riitta Järvinen pateikė folkloristės požiūrį į pasakojimus apie šventuosius (ne tik) suomių tradicijoje, kuris gerokai skiriasi nuo istoriko ar teologo vertinimo. Folkloro tyrėją labiausiai domina, kaip šventųjų gyvenimo aprašymai ir Bažnyčios mokymas perimami,

pritaikomi ir įprasminami liaudiškojoje tradicijoje. Pavyzdžiui, kaip žmonės „prisitaikė“ šventuosius savo gyvenime ir kaip Bažnyčia žiūrėjo į tokias praktikas? Koks šventųjų garbinimo ir pagarbos gamtos dvasioms etninėje tradicijoje santykis? Pasak pranešėjos, gilinantis į šventųjų problematiką folklorinėje tradicijoje iškyla nemažai metodologinių sunkumų. Pirmiausia, ankstyviausi folkloro užrašymai Suomijoje siekia XVII amžių. Todėl visai neaišku, kokios galėjo būti ankstesnės šventųjų kulto apraiškos. Suomijoje, kaip ir Švedijoje, katalikiškų šventųjų garbinimas oficialiai buvo uždraustas dar XVI a. viduryje, nors tam tikromis formomis jis kelis šimtmečius gyvavo toliau. Tuo tarpu stačiatikiškoje Karelijoje šventųjų garbinimas klestėjo iki pat XX a. pradžios. Nagrinėdama visus šiuos klausimus, mokslininkė pateikė nemažą pavyzdžių iš folklorinės suomių, karelių ir estų šventųjų garbinimo tradicijos.

Istorikas Davidas Hopkinas iš Oksfordo universiteto Didžiojoje Britanijoje, savo ruožtu, pateikė legendų, kaip savotiškos prancūzų valstiečių kurtos feodalizmo istorijos, vertinimą. Jis pažymėjo, kad XIX a. pradžioje žodine istorija Prancūzijoje susidomėta ieškant savotiškos „tautos istorijos“, kaip atsvaros ligtolinei kilmingųjų kurtai privilegijuotųjų luomų istorijai. Deja, daugelis valstietijos „istorinių tradicijų“ ieškotojų netruko nusivilti: prancūzų valstiečiai arba išvis nesidomėjo istorija, arba jų liudijimai atrodė perdėm nepatikimi, arba, jei jie ir pasakodavo ką nors apie kovą už savo teises ir pasipriešinimą engėjams, dažniausiai šitokiuose pasakojimuose atsispindėdavo ne liaudies heroizmas, bet – priešingai – bailumas ir silpnadvasiškumas. Pranešėjas pabrėžė, kad jo tikslas – naujai pažvelgti į šiuos XIX a. pasakojimus ir iš dabarties pozicijų įver-

tinti, ar juose vis dėlto neslypi savotiška „valstietiškoji istorija“, kurta pačių valstiečių ir tik jiems suprantama, be kita ko, galinti paaiškinti valstietijos veiksmus 1787–1794 metais, užbaigiant feodalizmo erą.

Paskutinis pranešimas, pasak sesijos pirmininko Ū. Valko, tiesiog „tobulai užbaigęs simpoziumą“, buvo apibendrinantis airių folkloristo, šiuo metu dėstančio Notre Damo universitete JAV, Diarmuido Ó Giolláino pranešimas, pavadintas „Liaudis, tauta ir „besivaržančios literatūros“: baltų, keltų ir šiaurietiškoji folkloro sampratos“. Remdamasis literatūros istoriku Pascale Casanova, „besivaržančias literatūras“ pranešėjas apibrėžė kaip „literatūrines erdves <...>, kovojančias dėl pripažinimo – tiek politinio, tiek literatūrinio“, kurios gali būti priešinamos „taikioms ir nekarinoms“ literatūroms. Tautų, kaip ir jų literatūrų, kūrimas buvo tam tikras politinis projektas, ir folkloras istorine prasme pagrindė pirmąjį siekį, o meninė – kaip tekstualizuota liaudies kūryba – suteikė autentiškumo antrajam. Štai kodėl, pasak kalbėtojo, folkloristika tapo išplėtotą mokslinę discipliną naujai atsiradusiose nacionalinėse Europos valstybėse, o visur kitur taip ir liko senesnių ir gilesnės akademines tradicijas turinčių mokslo šakų šėšelyje. Šį požiūrį pranešėjas iliustravo baltų, „keltų“ ir Šiaurės šalių folkloristikos pavyzdžiais.

Iš įdomesnių pranešimų atskirose paralelinėse sesijose, kuriuos pasisekė išgirsti, visų pirma norėtusi paminėti garsios suomių naratyvų tyrėjos, šiuo metu labiausiai susitelkusios į sapnų pasakojimų analizę, Annikki Kaivolos-Bregenhøj iš Turku universiteto pranešimą „Vietos, laiko ir veikėjų vaidmuo sapnų pasakojimuose“. Mokslininkė pirmiausia pažymėjo, kad sapnų pasakojimus vertinanti iš folkloristinės perspektyvos, o jos tyrimo medžiagą

sudaro rašytiniai sapnų pasakojimai. Žinoma, užrašymas nuo žodinio pasakojimo gerokai skiriasi. Tyrėją labiausiai domina vadinami „tikroviškieji“, arba „realistiniai“, sapnai, kurių tam tikros detalės tiesiogiai nurodo būsimus įvykius. Kita grupė – „pranašingieji“ sapnai, kuriuose esantis koks nors ženklas ilgainiui įsikūnija (t. y. pranašystė išsipildo). Apskritai, pasak pranešėjos, sapnų pasakojimai pasižymi daugeliu būdingųjų folkloro savybių: sapnai priklauso asmeninės patirties pasakojimams, juose vartojami tiek individualūs, tiek bendrieji kultūriniai simboliai, kurių kilmė nežinoma ir kurie perduodami iš lūpų į lūpas. Neretai sapno pasakojimas įterpiamas į platesnį rėminį pasakojimą, kurio funkcija – padėti klausytojui teisingai suvokti pasakotojo patirtį.

Teko išklausti ir porą kaimynų latvių atstovų pranešimų. Aldis Pūtelis iš Latvijos universiteto mėgino nustatyti ribą tarp mokslo ir legendos, gilindamasis į šventosios Romuvos problematiką mokslinėje tradicijoje. Pranešėjas įtikinamai parodė, kad vadinamoji istorinė, mokslinė tradicija pasižymi analogiškais bruožais kaip ir folklorinė: nekritiškų tų pačių dalykų atkartojimu – savotišku perdavimu „iš lūpų į lūpas“ (t. y. senieji istorikai laikydavo pareiga pakartoti savo darbuose viską, ką būdavo skaitę, kad niekas nesuabejotų jų darbų „moksliškumu“).

Tuo tarpu Sandis Laime iš Latvijos folkloro archyvo iškėlė prielaidą, kad tam tikrų sakmiškų motyvų ar sakmių tipų sąsaja su atitinkamomis vietovėmis dažniausiai priklauso nuo konkrečių gamtinių ar istorinių tos vietos bruožų. Šią sąsają jis apibrėžė kaip tam tikrą „valentingumą“ ir iliustravo konkrečiais sakmių (padavimų) tipo apie nugrimzdusias bažnyčias pavyzdžiais. Pranešėjo nuomone, informacija apie naratyve apibūdinamą vietovę gali

būti įtraukta į patį pasakojimą, kuris tampa visiškai suprantamas tik taiems, kas pažįsta minimą vietovę.

Įdomus pasirodė Islandijos atstovės Evos Þórdís Ebenezersdóttir pranešimas „Luošumas dviejuose pasauliuose: neįgalieji islandų sakmių tradicijoje“. Pranešėja pirmiausia išryškino savo pačios, kaip tyrėjos ir asmenybės, dvejopumą: pati būdama neįgali, ji remiasi tiek socialine neįgalumo analize, tiek folkloro tekstų tyrimais. Nagrinėdama XIX–XX a. užrašytas islandų sakmes, autorė atsirinko tas, kuriose kalbama apie žmones, kurie vienu ar kitu atžvilgiu yra „kitokie“ nei visi, ir kuriose stengiamasi kaip nors paaiškinti tų išskirtinių jų savybių kilmę, nupasakojamas jų likimas ir būdai, kaip su savo negalia gyventi. Pranešėja akcentavo ją ypač pribloškusį dalyką: sakmėse, priešingai nei nūdienos diskurse, apie neįgalų žmogų pirmiausia pasakoma, pavyzdžiui, kad jis buvęs talentingas meistras, gabus žmogus, poetas ar pan., ir tik paskui paminima, kad jis buvęs šlubas, paralyžiuotas ar kitaip neįgalus. Į luošumą tradiciniuose tekstuose, pasak jos, žiūrima ne kaip į nelaimę, bet labiau kaip į savotišką lemtį ar gyvenimo būdą, kuris vis dėlto neužbraukia visų žmogaus saviraiškos galimybių ir su kuriuo tiesiog reikia išmokti gyventi.

Norėtusi išskirti dar pora paskutinę simpoziumo dieną girdėtų pranešimų. Karina Koski iš Helsinkio universiteto puikiai parengtame analitiniame pranešime apibūdino antgamtinis liuteronų bažnyčių pastatų šventumo aspektus bei mitologinių sakmių ir bažnytinės teisės santykį. Viena vertus, pasak pranešėjos, bažnyčių pastatai įkūnijo krikščioniškas vertybes ir priklausė viešajai sferai, o už netinkamą elgesį bažnyčioje būdavo griežtai baudžiama. Kita vertus, bažnyčios buvo ir vietos, kur klostydavosi žmonių santykiai su anapusy-

be. Tad tiek patys pastatai, tiek visa, kas juose, laikyti potencialiai naudingais ir sykiu – labai pavojingais dalykais. Pasak sakmių, bažnyčios būdavusios ne vien Dievo, bet ir velnio bei kitų antgamtinių būtybių manifestacijos vieta, ypač naktį. Šis antgamtiškumo aspektas iš pažiūros kone prieštarauja pirminei bažnyčios paskirčiai. Vis dėlto, kaip pažymėjo pranešėja, abiem atvejais bažnyčia, kaip sakrali vieta, reikalauja paisyti tam tikrų elgesio normų.

Rumunijos atstovė Adina Hulubas iš Jasų miesto kalbėjo apie nekrikštytų kūdikių įvaizdį rumunų tradicijoje. Pirmiausia pažymėjusi, kad garsiausios Rumunijos antgamtinės būtybės – įžymiojo grafo Drakulos patys rumunai išvis niekada nežinoję, nes jie paprasčiausiai netikėjo vampyrais, pranešėja atkreipė dėmesį, kad tradicinėje jos šalies kultūroje esama ne ką mažesnį šurpą keliančių antgamtinių būtybių – vadinamųjų *strigoi* ir *moroi*. Tai nekrikštytų ir atokiose nešventintose vietose palaidotų kūdikių dvasios, visokiais kraupiais garsais ir aimanomis pranešančios apie save gyviesiems ir reikalaujančios krikšto. Tokio kūdikio palaidojimo vieta tampa vaiduokliška vietove, kurios vengiama ir lenkiamasi, nes ten užkastas kūnas, kaip tikima, teršia aplinką ir reikalauja atpirkimo. Pranešėja rėmėsi tiek rašytiniais šaltiniais, tiek savo pačios lauko tyrimų metu surinkta informacija. Neverta nė sakyti, kad vienaip ar kitaip interpretuojamas nekrikštytų kūdikių įvaizdis žinomas daugelyje nacionalinių tradicijų, taip pat – ir lietuvių. Lietuviškų *žiburinių*, kaip krikšto reikalaujančių vaikų „dūšelių“, interpretacija dar ir šiandien aptinkama Žemaitijoje, yra puikus lyginamasis kontekstas rumunų folkloristės tyrimams.

Baigiant simpoziumo apžvalgą, būtų nedovanotina nepaminėti tiesiog pavyzdingo jo organizavimo. Išskirtinį profe-

sionalumą ir sykiu – draugiškumą, sveitingumą, paprastą ir sklandų bet kokių iššylančių problemų sprendimą, kiek teko patirti, jau būtų galima laikyti savotišku estų folkloristų renginių „prekės ženklą“. Simpoziumo svečiai, vos užsiregistravę jame dalyvauti, iki pat renginio pabaigos buvo apgaubti šilto ir draugiško dėmesio, atidumo ir nuoširdaus noro paversti jų viešnagę Tartu malonia patirtimi. Tokia ji ir tapo. Atmintyje liko gražus ir jausmus miestas, ramūs ir malonūs žmonės, įdomus ir naudingas bendravimas, susitikimai su senais pažįstamais ir naujai užmegzti ryšiai – visa tai nė kiek ne mažiau vertinga, nei mokslinė, dalykinė patirtis.

Lina Būgienė

PASAKŲ MARATONAS? BŪNA!

Daugiau kaip dvidešimt metų pasakų sekimo maratonai vyksta Ispanijos Karalystėje, Gvadalacharos mieste, esančiame apie pusšimtis kilometrų nuo Madrido. Tokį įdomų dalyką sumanė regiono viešosios bibliotekos vaikų ir jaunimo skyrių darbuotojai. Nuo seno ten veikia pasakų skaitytojų ir interpretuotojų klubai. Iš pat pradžių kuklios, klubinio pobūdžio, pasakų šventės ilgainiui peraugo į miesto, regiono, šalies renginius, kol galiausiai tapo tarptautiniu festivaliu.

Kolegos, latvių tautosakos archyvo mokslo darbuotojo dr. Gunčio Pakalno dėka (jis yra daug nuveikęs burdamas Latvijos pasakų sekėjus ir rengdamas šio žanro festivalius bei konkursus) gavau kvietimą dalyvauti birželio 13–17 dienomis vykusiame 21-ajame tarptautiniame Pasakų maratone (*Maratón de los Cuentos*) ir jį papildančiame tarptautiniame seminare „Europos misterijos“ (*The Mysteries of*

Europe). Šiomet buvo pakviesta trisdešimt svečių – po atstovą iš daugumos Europos Sąjungai priklausančių valstybių.

Rengiantis dalyvauti festivalyje bei seminare, buvo kebloka pasirinkti tekstus, nes *misterijos* (*paslapties*) terminas nebuvo kaip nors detaliau aptartas, reglamentuotas. Kas tai? Stebuklinės pasakos? Sakmės, padavimai, legendos? Organizatoriai, prašyti aiškesnio apibrėžimo, atsakė: „Tekstai, kurie sukelia daugiau klausimų, negu duoda atsakymų.“ Teko konsultuotis su kolegėmis, Sakytinės tautosakos skyriaus mokslininkėmis Lina Būgiene ir Jūrate Šlekonyte. Jų patariama pasirinkau sakmes, juolab kad buvo pageidaujama trumpesnių tekstų, kuriuos būtų galima pasekti per penkias ir penkiolika minučių. Stebuklinėms pasakoms tiek laiko tikrai nepakaktų. Pasirinktos sakmės „Laumių dovanos“ (vargdienė, pamiršusi savo kūdikį pievose, randa jį laumių globotą, liūliuotą ir apdovanotą, tuo tarpu turtinga ir godi kaimynė, tyčia palikusi savąjį, sulaukia pelnytos bausmės) ir „Didžioji katė su kačiukais“ (meškininko dresuota meška ne tik linksmina žmones, bet ir padeda atsikratyti jaujoje per naktis siautusius velnių) turėjo būti išverstos į oficialias festivalio kalbas – anglų ir ispanų. Jomis buvo išleisti festivalio tekstų rinkiniai, verčiami žodžiu sekami tekstai arba rodomas vertimas ekrane.

Seminaras susidėjo iš kelių dalių. Pirmojoje – „Paslaptieji Europos pasakojimai. Kilmė, įtakos, savybės, veikėjai ir sklaida“ – pagrindinį pranešimą skaitė, diskusijoms vadovavo Madrido universiteto profesorius José Manuelis Pedrosa. Išskyręs esminius misterijų akcentus – tylą, paslaptį ir draudimą (tabu) – pranešėjas aptarė Senojo Testamento (Abraomo ir Izaoko), antikinių mitų (Uliso), pasakų (Ali Babos ir 40 plėšikų) veikėjus ir siužetus, įvairių laikų ir vietovių mistines raiškas (Baltoji

dama, Drakula ir kt.), užbaigdamas išvada: tie patys akcentai visada, įvairiomis konfigūracijomis sėkmingai tarnauja visokiems, netgi politiniams tikslams įgyvendinti.

Antrosios dalies lektorė, Reikjaviko universiteto profesorė Emily Lethbridge, pateikė islandų sagų – intriguojančių tautosakos tekstų, kurtų ištisus šimtmečius ilgų žiemos vakarojimų aplinkoje, – apžvalgą, iliustruodama ją Islandijos gamtos, materialaus tautinio paveldo ir žmonių tautosakinės veiklos pavyzdžiais.

Trečiasis lektorius, taip pat iš Madrido universiteto, José Manuelis de Prada Samper, tiriantis pietinės Afrikos žemyno dalies folklorą, pasakojo apie paslapties žymes vietinių tautų apeiginėje veikloje ir giedamuose rečitatyvinuose tekstuose. Daugiausia dėmesio ten skiriama lietaus išmaldavimo ritualams, apeiginams akmenims ir kitiems materialiams ženklams, galintiems padėti prisaukti lietų, taip pat sumitologintiems gamtos reiškiniams – rūkui, debesims.

Kitas dvi dienas vyko teorinės-praktinės sesijos, kurių metu abėcėlės tvarka seminaro dalyviai iš įvairių šalių sekė po vieną iš savo atsivežtų tekstų, apžvelgė savo tautos esmingesnius pasirinkimus: mitologines ir totemines būtybes, temas bei siužetus, tekstų perteikimo būdus, atsakinėjo į kolegų klausimus, diskutavo dėl folkloro sąsajų ir savitumų bendrame europiniame kontekste.

Paskutinę dieną, sekmadienį, seminarą apibendrino Xabieras Puente Docampo. Žaismingas, žodingas, mėgstantis juokauti rašytojas kalbėjo taip raiškiai, kad nemažą dalį jo ispaniškos kalbos buvo galima suprasti ir be vertėjo. Pavyzdžiui, mūsų, įvairių tautų atstovų, pateiktus tautosakos tekstus, sampratas apie vieni kitų savitumus jis vaizdžiai prilygino *matrioškos fenomenui*: atidarinėji lėlytes vieną po kitos

laukdamas ko nors netikėto, o randi vis tuos pačius pasikartojimus.

Apskritojo stalo valandą pasakininkų festivalių direktoriai iš Velso, Slovėnijos, Prancūzijos, Norvegijos pristatė savo renginius, išsakė požiūrius į pasakojamosios tautosakos gyvavimo galimybes ir jų svarbą.

Penktadienio popietę (birželio 15 d. 15 val.) *Palacio del Ifantado* – gražiausių miesto rūmų, pastatytų maurų architektūros stiliumi XI a., kuriuose dabar įsikūręs Miesto muziejus – erdviame vidiniame *Liūtų* kieme prasidėjo Pasakų maratonas. Jo pradžią paskelbęs Gvadalaros meras (*alcalde*) pats pasekė ilgą stebuklinę pasaką. Savo pasaką sekė ir festivalio direktorė Blanca Calvo Alonso-Cortes, kuri taip pat yra nuolat veikiančio Vaikų ir jaunimo literatūros seminaro, inicijuojančio ir globojančio tokius festivalius, viceprezidentė. Po jų į sceną be perstojo daugiau kaip dvi paras – 49 valandas! – kopė vaikų darželių, mokyklų ugdytiniai, vaikų ir suaugusių pasakininkų klubų nariai, pavieniai sekėjai, šeimos, bendruomenės – kartais pasakas sekdamas trys keturi sekėjai, tačiau jiems scenoje asistavo apie 20–30 bendruomenės narių, atlikdami statistų, akompanuotojų, netgi dekoracijų vaidmenis. Iš viso dalyvauti maratone buvo užregistruota daugiau kaip tūkstantis Ispanijos gyventojų, trisdešimt tarptautinio seminaro dalyvių ir dvylika kviestinių profesionalų – pasakų sekėjų iš Ispanijos, Portugalijos, Anglijos. Trys geriausieji – Nicolás Buenaventura, Janas Blake'as ir Pepito Mateo – taip pat aktorių trupė *Andante* festivalio dienomis viename iš miesto teatrų (*Teatro Moderno*) numatytomis valandomis atliko koncertines pasakų programas (bilietai kainavo keturis eurus, salė visą laiką buvo sauskimša). Aštuoni antrojo lygio profesionalai ispanai savo pasakas sekė Mendozų rūmų (*Palacio Mendoza*) kieme. Profesionalai

sekė pasakas ir įspūdingame naktiniame Misterijų kelyje (*Ruta del Misterio*). Tai vienas iš turistinių Gvadalaros maršrutų, gerai apgalvotas, sujungiantis svarbiausius architektūros bei istorijos paminklus per padavimus, sakmes, istorinius pasakojimus. Paprastai juo veda vietos ekskursijų vadovai, tačiau festivalio proga septyniuose svarbiausiose kelio vietose legendas ir pasakas sekė pakviesti pasakininkai. Išėję į kelią dešimtą valandą vakaro, paskutinės pasakos klausėmės jau gerokai po vidurnakčio. Mes buvome pirmieji, o tokių grupių keliavo ne viena iki pat saulei patekant. Pasakų kelionės tęsėsi ir kitomis naktimis. Jos buvo skirtos turistams ir miestelėnų svečiams, kurių į festivalį prigužėjo nemažai. Vyko daug kitų renginių – cirko, gatvės teatro vaidinimų, įvairios muzikos koncertų. Naktį iš šeštadienio į sekmadienį minios nemiegojo besižavėdamos ispaniškuoju flamenku – šokiu, kurio, pasirodo, esama gausybės atmainų.

Tuo tarpu pasakų sekimo maratonas vyko dieną naktį, žiūrovų ir klausytojų ypač padaugėdavo vakarais, vidurnaktį ir pora valandų po jo, mažai, bet vis tiek būdavo ankstyvą rytą, nuosaikiai – per vidurdienio karštį, siestos metu. Bet kuriuo atveju kiekvienas sekėjas turėjo savo palaiškymo komandą – giminaičių, bičiulių.

Tarptautinio seminaro dalyviai pagal abėcėlę lipo ir į festivalio didžiąją sceną, pradėdami kiekvienos valandos pasakų atkarpas. Kai kurie iš jų – Karin Tscholl (Frau Wolle) iš Austrijos, Roberto Anglisani iš Italijos, Luísas Correia Carmelo iš Portugalijos, Mihai Moraru iš Rumunijos, Zalka Csenge iš Vengrijos – jau ne pirmi metai dalyvaujantys šiame maratone, savo pasakas parengė ispanų kalba. Dauguma dalyvių vartojo anglų, kai kurie tarpine pasirinko prancūzų kalbą. Viešnia iš Graikijos Sylvia Venizelea, latvis G. Pakalnas,

čekas Petras Janáčekas sekė gimtosiomis kalbomis. Kadangi iš seminaro patirties jau buvo aišku, jog teksto vertimas ekrane ne visada spėja su pasakos vyksmu scenoje, be to, atitraukia klausytojo dėmesį, pasinaudojau galimybe paprašyti Madride studijuojančią architektūros magistrantę Oną Jurkaitę patalkinti man scenoje sekant sakmę „Laumių dovanos“. Tai buvo labai vykęs sprendimas. Pasakos apipavidalinimas molinio švilpuko melodijomis publikos buvo priimtas taip entuziastingai, jog galiausiai visi sudainavome net lietuvišką sutartinę „Čibi ribi ožys“.

Sekmadienį, baigdami maratoną, visi svečiai dar kartą turėjo užkopti į sceną ir savąja kalba ištarti tradicines pasakų pradžios ir pabaigos formuluotes. Oficiali pabaiga buvo labai trumpa, be ilgų dėkojimų ir apdovanojimų. Visi klausėmės miesto pučiamųjų orkestro, šokome, bendravome, o antrojoje, mažojoje scenoje... tęsėsi maratonas: ten pasakas sekė tie, kurie nesuskubo ar nedrįso užsiregistruoti į pagrindinį renginį, žodžiu, kas tik norėjo.

Viešnagė Ispanijoje suteikė daug žinių, patirties, idėjų. Juolab dėl tos priežasties, kad dabar gyvasis mūsų folkloras daugiau pasirodo dainų, šokių ir instrumentinės muzikos pavidalais, lyg tarp kitko pabars toma mūsų ar patarlių, o turtingiausi sakinės tautosakos klodai užsiguli archyvuose ir žmonių atmintyje, geriausiu atveju patekdami į knygas arba į kamerinius, specializuotus renginius. Manau, jog mėgindami atgaivinti ir tinkamai išugdyti gyvo pasakų sekimo tradiciją, pamažu, kantriai, metai po metų, sulauktume savo vaisių. Apie tai kalbantis su mūsų folkloro festivalių, kultūros darbuotojų seminarų dalyviais, nestinga susidomėjimo ir pritarimo. Įdomu, kur krietę grūdai galėtų išleisti pirmuosius daigus?

Gražina Kadžytė